МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
_____
(підпис)
“___” _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
за бакалаврською програмою професійного спрямування
«Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»
на тему: «Місцеве оподаткування в Україні: практика та проблеми вдосконалення»

Виконавець:
студентка ФФБС, 41 гр
Краснова Я. Д.

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор

Слатвінська Марина Олександрівна

ОДЕСА – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП…… **3**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ…… **8**

1.1. Економічний зміст та функції місцевого оподаткування…..……. **8**

1.2. Роль місцевого оподаткування як джерела доходів місцевих бюджетів ……..... **15**

1.3. Законодавчо-нормативне забезпечення місцевого оподаткування в Україні……. **21**

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ …… **29**

2.1. Аналіз структури й динаміки місцевих податків і зборів..... **29**

2.2. Адміністрування місцевих податків в Україні……... **41**

2.3. Проблемні аспекти місцевого оподаткування в Україні…… **52**

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ …… **58**

3.1. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливість його застосування в Україні……...……. **58**

3.2. Напрями підвищення ефективності функціонування місцевого оподаткування в Україні…… **66**

ВИСНОВКИ……..…… **77**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……... **81**

ВСТУП

Актуальність теми. Місцеве оподаткування відіграє ключову роль у формуванні фінансової основи місцевих бюджетів в Україні, будучи одним із головних інструментів забезпечення фінансової самостійності територіальних громад. Завдяки надходженням від місцевих податків і зборів органи місцевого самоврядування отримують можливість реалізовувати соціально важливі проєкти, фінансувати сферу освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, благоустрою територій та інші напрями, що безпосередньо впливають на якість життя населення.

Особливого значення місцеве оподаткування набуває в умовах поглиблення процесів економічної децентралізації, що активно впроваджується в Україні впродовж останніх років. Посилення фінансової незалежності громад передбачає не лише розширення їх повноважень, а й збільшення відповідальності за ефективне адміністрування податків та раціональне використання бюджетних ресурсів.

Однак на практиці система місцевого оподаткування стикається з рядом викликів. Серед найбільш суттєвих проблем - складність і неоднозначність податкових норм, які нерідко спричиняють непорозуміння між суб'єктами господарювання та податковими органами. Брак прозорості у процедурах стягнення місцевих податків, а також недостатня адаптація фіскальної політики до умов конкретних територій, створюють додаткове навантаження на платників податків та знижують загальний рівень податкової культури.

Крім того, значною перешкодою для ефективності місцевого оподаткування є обмежена поінформованість населення та підприємців щодо своїх податкових зобов'язань. Підвищення рівня обізнаності, відкритість податкової інформації та покращення комунікації між владою й громадянами є важливими кроками до формування справедливої, зручної та ефективної системи оподаткування на місцях.

Таким чином, вдосконалення місцевого оподаткування має стати пріоритетом для державної та місцевої влади. Лише у поєднанні з прозорим законодавством, ефективним адмініструванням і зростаючою податковою свідомістю суспільства можливе формування сильної, самодостатньої громади, здатної забезпечити стабільний розвиток та добробут своїх мешканців.

Актуальність дослідження місцевого оподаткування в Україні зумовлена його визначальною роллю у забезпеченні фінансової спроможності та сталого розвитку територіальних громад, особливо в контексті триваючої реформи децентралізації. Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування є критично важливим для ефективного виконання делегованих функцій та надання якісних публічних послуг. Місцеві податки та збори становлять вагому частку доходів місцевих бюджетів, а тому їх ефективне адміністрування і справедливий розподіл мають безпосередній вплив на рівень соціально-економічного розвитку регіонів.

Надходження від місцевого оподаткування використовуються для фінансування широкого спектра суспільно значущих сфер — від освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, до розвитку інфраструктури, житлово-комунального господарства та благоустрою. Саме тому удосконалення системи місцевого оподаткування є не лише фінансовим, а й стратегічним завданням для підвищення якості життя громадян.

Посилення ролі місцевих бюджетів у фінансовій системі держави, виклики війни, економічні труднощі та потреба у відновленні територій після збройної агресії роблять питання ефективного функціонування місцевого оподаткування ще більш актуальним. Сучасна ситуація потребує розробки нових підходів до оподаткування на місцях, підвищення прозорості та гнучкості фіскальної політики, що відповідала б реальним умовам та потребам громад.

Аналіз наукових джерел свідчить про значну увагу дослідників до проблематики місцевого оподаткування. Серед вчених, які зробили вагомий

внесок у розвиток цієї тематики, варто відзначити П. Боровика, Н. Бундз, Г. Василевську, Л. Вдовічеву, О. Водолазьку, І. Волохову, К. Гетьмана, В. Глухову, Б. Гузара, С. Дідура, В. Дем'янишина, М. Думчикова, А. Ібатулліну, В. Іваненка, Я. Калустяна, О. Кириленка, Т. Кізиму, А. Кізиму, А. Кравчука, А. Крисоватого, М. Крупку, М. Лавріва, Н. Лису, І. Лобачеву, І. Луніну, Л. Маркову, Л. Петику, Г. Потокі, О. Прокопенка, Я. Самусевича, Р. Сороку, Н. Сошку, Н. Хатнюк, В. Хмельницьку, В. Шалімова, Б. Шулюка. Їхні праці розкривають різні аспекти функціонування місцевих податків — від теоретичних основ до прикладних механізмів їх реалізації та вдосконалення.

Таким чином, подальше вивчення механізмів місцевого оподаткування є вкрай важливим для підвищення ефективності місцевого управління, розширення фінансових можливостей громад та формування сильної системи місцевого самоврядування в Україні.

Мета дослідження - дослідження сучасного стану місцевого оподаткування в Україні, виявлення проблем та формулювання рекомендацій щодо вдосконалення місцевих податків і зборів для забезпечення фінансової самостійності територіальних громад.

Поставлена мета спонукала до формування і вирішення таких завдань дослідження:

- дослідити економічний зміст та функції місцевого оподаткування;
- розкрити роль місцевого оподаткування як джерела доходів місцевих бюджетів;
- дослідити законодавчо-нормативне забезпечення місцевого оподаткування в Україні;
- проаналізувати структуру й динаміку місцевих податків і зборів;
- здійснити аналіз адміністрування місцевих податків в Україні;
- виявити проблемні аспекти місцевого оподаткування в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливість його застосування в Україні;

- сформувати напрями підвищення ефективності функціонування місцевого оподаткування в Україні.

Об’єктом дослідження є процес оподаткування місцевими податками і зюорами.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини, які виникають при функціонуванні місцевого оподаткування.

Методи дослідження. У процесі дослідження місцевого оподаткування застосовуються різноманітні наукові підходи та методи, які дозволяють всебічно охопити предмет дослідження, виявити закономірності його функціонування та запропонувати обґрунтовані шляхи вдосконалення. Порівняльний аналіз застосований для вивчення податкових підходів у різних регіонах України, а також у зарубіжних країнах. Такий аналіз допомагає виявити спільні риси, відмінності, переваги та недоліки наявних систем місцевого оподаткування, що є корисним для запозичення позитивного досвіду, адаптації кращих практик до українських умов та формування обґрунтованих пропозицій щодо реформування. Емпіричний аналіз дозволив оцінити реальний стан функціонування місцевих бюджетів, обсяги надходжень від місцевих податків, структуру доходів та динаміку їх змін у часі. Використання статистичних даних, фінансової звітності та результатів опитувань дає змогу об’єктивно оцінити ефективність існуючої системи оподаткування та виявити основні чинники, що впливають на наповнення бюджетів. Системний підхід забезпечив комплексне бачення проблематики місцевого оподаткування. Він передбачає розгляд цього явища як складної взаємопов’язаної сукупності економічних, правових, адміністративних, соціальних та політичних факторів, що визначають його ефективність. Застосування системного підходу дозволяє розробити цілісні та взаємоузгоджені рекомендації для підвищення ефективності місцевої податкової політики. Використання цих методів дослідження у сукупності забезпечило глибоке та обґрунтоване вивчення місцевого оподаткування як

важливого інструменту фінансової децентралізації та розвитку територіальних громад.

Інформаційна база. У процесі дослідження використовується широкий спектр інформаційних джерел, що дозволяє забезпечити глибину, достовірність і всебічність аналізу. Основу емпіричної бази становлять звітні дані Міністерства фінансів України, Рахункової палати, Державної фіскальної служби, Державної казначейської служби України, а також статистичні матеріали Державної служби статистики України. Нормативно-правову основу дослідження формують Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, а також постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють сферу місцевих фінансів та оподаткування. Окрему увагу приділено аналізу звітних даних про виконання бюджету Козлівської об’єднаної територіальної громади за доходами, що дозволяє здійснити прикладну оцінку ефективності місцевого оподаткування на рівні конкретної громади. Це забезпечує зв’язок між загальнодержавними тенденціями та особливостями функціонування фінансової системи на місцевому рівні.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел і додатків. Кваліфікаційна робота викладена на 86 сторінках, містить 11 таблиць, 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 60 найменувань, розміщених на 6 сторінках

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ

1.1. Економічний зміст та функції місцевого оподаткування

Місцеве оподаткування є невід'ємним елементом фінансової системи будь-якої держави, адже воно забезпечує стабільні джерела надходжень для територіальних громад, сприяючи реалізації соціально значущих завдань на місцевому рівні. Податки та збори, що справляються органами місцевого самоврядування, дають змогу формувати бюджети громад, ефективно розподіляти ресурси та спрямовувати їх на задоволення потреб населення, розвиток місцевої інфраструктури, освітніх і медичних закладів, соціального забезпечення та інших важливих сфер.

Завдяки наявності власних фінансових ресурсів громади отримують можливість діяти більш автономно, зменшуючи залежність від державного фінансування у формі субвенцій і дотацій. Це, у свою чергу, посилює процес децентралізації та сприяє формуванню ефективного, самостійного місцевого управління. [1, с. 111].

Однією з ключових функцій місцевого оподаткування є фіскальна, адже саме вона забезпечує наповнення місцевих бюджетів необхідними коштами. Надходження від місцевих податків дозволяють органам самоврядування реалізовувати свої повноваження, фінансуючи як базові послуги — комунальне господарство, транспорт, утримання інфраструктури, так і додаткові ініціативи, що підвищують добробут населення. Раціональне й цільове використання цих коштів дає можливість громадам не лише підтримувати належний рівень послуг, але й підвищувати їхню якість, що позитивно впливає на умови життя мешканців. [2, с. 185].

Місцеве оподаткування становить невід'ємну складову податкової системи держави та має формуватися з урахуванням інтересів органів

місцевого самоврядування, адже воно є самостійним джерелом наповнення місцевих бюджетів. Саме завдяки цим надходженням забезпечується фінансова спроможність громад і можливість реалізації місцевої політики у соціальній, освітній, інфраструктурній та інших сферах.

Доходи місцевих бюджетів формуються з кількох основних джерел, серед яких виділяють податки та збори, закріплені на державному рівні, які поділяються на: податки, що повністю адмініструються центральними органами влади, проте спрямовуються до місцевих бюджетів; часткові надходження від загальнодержавних податків, які перераховуються на користь місцевих бюджетів за встановленими нормами відрахувань.

Місцеві податки та збори, які, хоча й визначені державним законодавством, адмініструються безпосередньо органами місцевого самоврядування. Це забезпечує більш гнучке управління ресурсами відповідно до потреб кожної окремої громади. [3, с. 155].

Неподаткові надходження, які включають різноманітні платежі, зокрема адміністративні штрафи, пеню, збори за ліцензії та дозволи, інші надходження, що не мають податкового характеру, але поповнюють місцеві бюджети.

У сучасних умовах, коли економіка України перебуває під тиском зовнішніх і внутрішніх викликів, особливо актуальним є питання фінансової стабільності. Це вимагає формування надійної системи доходів бюджетів усіх рівнів, зокрема місцевих, яка б забезпечувала сталий розвиток та дозволяла органам влади на місцях ефективно виконувати свої функції без надмірної залежності від централізованої допомоги.

Податкові надходження виступають фундаментом фінансової стабільності держави, особливо в умовах економічної нестабільності. Саме завдяки ефективному використанню податкових механізмів держава має змогу забезпечувати фінансування ключових соціальних програм, підтримку економічних секторів, виконання суспільних зобов’язань та реалізацію регуляторної функції в економіці.

Як свідчать як теоретичні, так і практичні дослідження у сфері оподаткування, характер використання податкових інструментів змінюється залежно від фази економічного циклу. У період економічного підйому основну роль відіграють прямі податки (наприклад, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб), які ефективно акумулюють зростаючі доходи суб'єктів господарювання та населення. Натомість у фазі спаду зростає роль непрямих податків (зокрема ПДВ, акцизів), які забезпечують більш стабільне наповнення бюджету, оскільки залежать від споживання, а не від прибутків, що можуть значно коливатися.

Таким чином, збалансоване поєднання різних форм оподаткування дозволяє державі адаптувати фіскальну політику до поточної економічної ситуації, зберігаючи стійкість бюджетної системи та виконання її основних функцій [4, с. 18] (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «Місцеве оподаткування» у науковій літературі

Автор	Визначення
Лиса Н.В. [5]	«Місцеве оподаткування – це система обов'язкових платежів, які надходять до місцевих бюджетів для фінансування суспільно значущих програм і послуг на рівні територіальних громад».
Думчиков М.О. [6]	«Місцеве оподаткування – сукупність податків і зборів, що адмініструються органами місцевого самоврядування з метою формування фінансової бази для виконання їхніх функцій».
Бачо Р.Й. [1]	«Це інструмент, який забезпечує незалежність та фінансову спроможність місцевих громад через збір податків, що залишаються в розпорядженні місцевої влади для задоволення потреб населення».
Письменний В.В. [3]	«Місцеве оподаткування – це частина податкової системи, яка використовується на рівні громад з метою фінансування інфраструктурних і соціальних проєктів».
Хатнюк Н.С. [2]	«Система податкових зборів, що призначені для поповнення місцевих бюджетів, фінансування інфраструктурних проєктів та підтримки громадських послуг, які контролюються місцевою владою».

Продовження табл. 1.1

Автор	Визначення
Прокопенко О.О. [7]	«Місцеве оподаткування – це інструмент забезпечення фінансових ресурсів для місцевих бюджетів, який дає можливість громадам реалізовувати соціально-економічні функції».
Луніна І.О. [8]	«Це система зборів та податків, які адмініструються на місцевому рівні та використовуються для покриття витрат місцевої влади на підтримку й розвиток комунальних послуг і забезпечення належної якості життя населення».
Думчиков М.О. [6]	«Місцеве оподаткування – це фінансова основа місцевого самоврядування, що складається з обов'язкових податкових внесків на розвиток і забезпечення функціонування місцевих установ і послу».
Замасло О.Т. [4]	«Сукупність податкових надходжень, які регулюються місцевою владою з метою забезпечення фінансової незалежності регіонів, стимулювання економічного зростання та задоволення соціальних потреб місцевого населення».

Аналіз наукових підходів до трактування поняття «місцеве оподаткування» свідчить про наявність різних інтерпретацій його змісту та значення в контексті бюджетної системи держави. У таблиці 1.1 представлено розмаїття точок зору вітчизняних дослідників щодо цього поняття. Незважаючи на відмінності у формулюваннях, всі дослідники сходяться на тому, що місцеве оподаткування - це сукупність податків і зборів, які адмініструються органами місцевого самоврядування з метою формування дохідної частини місцевих бюджетів та забезпечення фінансових потреб територіальних громад.

Зокрема, Н. Лиса [5] та Н. Хатнюк [2] підкреслюють значущість місцевого оподаткування як джерела фінансування соціально важливих програм і проєктів. У свою чергу, М. Думчиков [6] та О. Прокопенко [7] акцентують на його ролі як фундаменту фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для реалізації їхніх повноважень. Р. Бачо [1] і О. Замасло [4] розглядають місцеве оподаткування як чинник забезпечення автономії громад, що сприяє їхньому розвитку та задоволенню соціально-економічних потреб населення. В. Письменний [3] та І. Луніна [8] зосереджують увагу на можливостях фінансування інфраструктурних

ініціатив і наданні комунальних послуг, що підвищують якість життя на місцях.

Загалом, дослідники визнають місцеве оподаткування вагомим інструментом забезпечення фінансової стабільності громад і ефективного виконання завдань місцевого значення. Водночас відмінність підходів до його визначення відображає складність, багатовимірність і широке функціональне навантаження, яке воно виконує в системі публічного управління [4, с. 19].

Варто також зазначити, що чимало зарубіжних науковців розглядають місцеве оподаткування крізь призму його соціальної функції. Зокрема, воно розглядається як засіб підтримки програм, спрямованих на зменшення соціальної нерівності, розвиток культури, охорону здоров’я та розширення доступу до соціальних послуг. За їхніми висновками, місцеві податки мають не лише фіскальне значення, а й повинні виступати інструментом формування соціально згуртованих, економічно сталих та справедливих громад.

Науковці О. Замасло [4] та М. Думчиков [6] звертають увагу на багатогранний характер місцевого оподаткування, розглядаючи його як інструмент, що виконує не лише фіскальну й соціальну, а й регуляторну функцію. На їхню думку, місцеві податки мають не лише забезпечувати надходження до бюджету, а й слугувати важелем впливу на економічні процеси в межах громади. Зокрема, через гнучке оподаткування органи місцевого самоврядування можуть стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, залучати інвестиції, створювати робочі місця, що в результаті сприяє економічному зростанню регіонів і підвищенню їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях [2, с. 186–187].

І. Лопушинський визначає місцеві податки та збори як обов’язкові платежі, що встановлюються органами місцевого самоврядування в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці (село, селище, місто чи об’єднана громада) відповідно до законодавства України. Ці податки

зараховуються безпосередньо до бюджету відповідної громади, що надає їй фінансову основу для реалізації повноважень.

На думку О. Замасло [4], важливим аспектом є те, що місцеві податки формують частину бюджету, яка не підлягає прямому контролю з боку центральних органів влади. Така автономія дозволяє громадам бути самостійними у вирішенні фінансових і соціально-економічних завдань, підвищуючи рівень незалежності місцевого самоврядування.

У межах територіальних громад громадяни отримують більшість життєво необхідних послуг - медичних, освітніх, побутових, транспортних, інформаційних. З цієї точки зору місцеві податки сприймаються населенням як плата за доступ до якісних послуг і благоустрою. При цьому чітко простежується зв’язок: чим вищими є податкові надходження, тим більше можливостей у місцевої влади для забезпечення належного рівня сервісів, що напряму впливає на добробут мешканців і рівень їхнього задоволення якістю життя в громаді [9, с. 279–280].

Місцеві податки та збори (рис. 1.1) є законодавчо встановленими обов’язковими платежами, що спрямовуються виключно до місцевих бюджетів. Органи місцевого самоврядування мають повноваження визначати розміри ставок у межах, передбачених законодавством, надавати податкові пільги окремим категоріям платників, а також встановлювати строки їх сплати. На відміну від загальнодержавних податків, які розподіляються між різними рівнями бюджету, місцеві податки повністю надходять до місцевих фінансових систем. Їх характерною рисою є відносно невеликий обсяг надходжень, періодичність або одноразовість сплати, можливість цільового використання (наприклад, на утримання комунальної інфраструктури), а також чітка адресність та специфічна функціональність у межах місцевих бюджетів [2, с. 188].

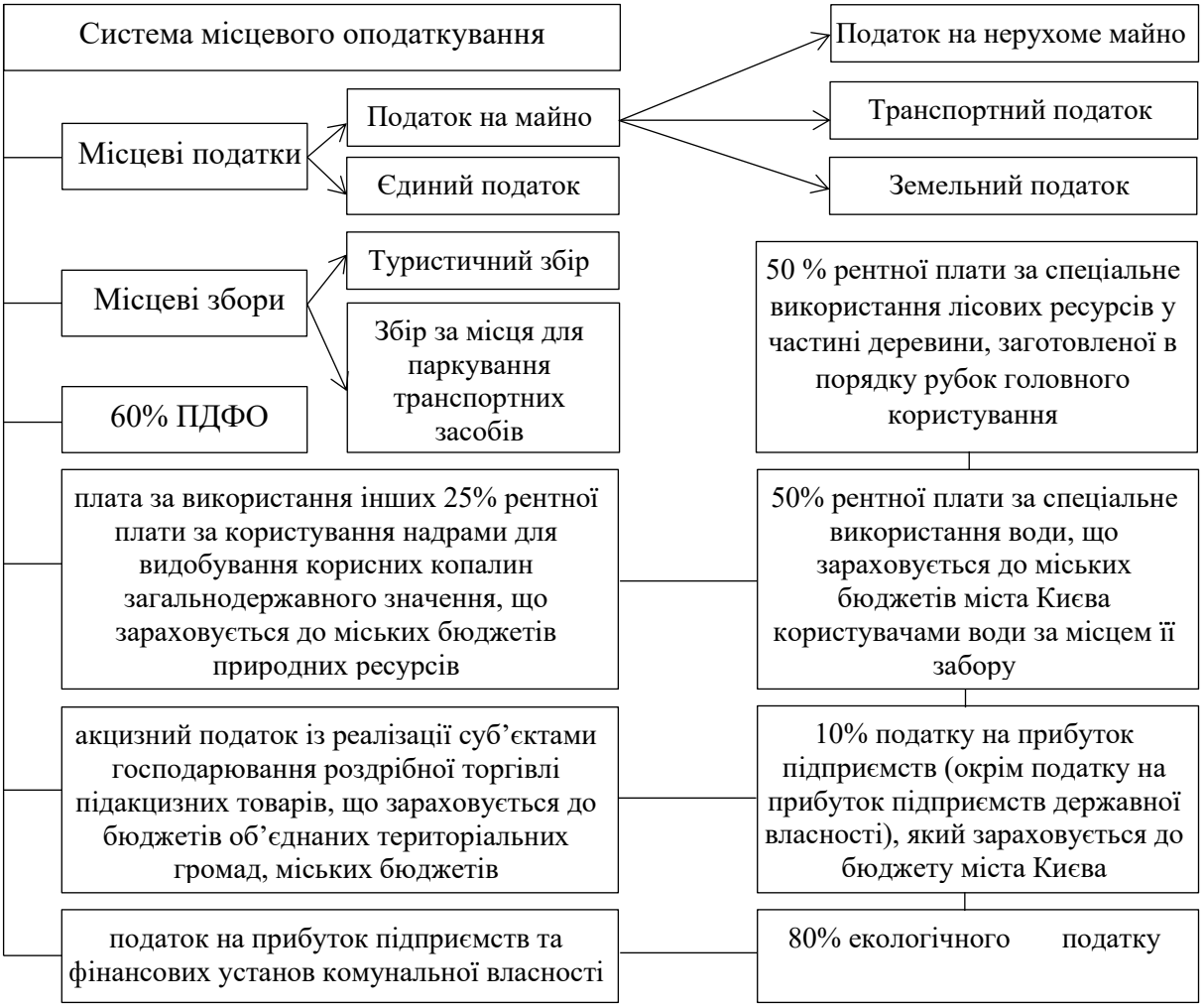

Рис. 1.1. **Сучасна система місцевого оподаткування в Україні**[10].

Отже, проаналізувавши підходи різних дослідників, можна дійти висновку, що місцеве оподаткування виконує багатофункціональну роль у розвитку територіальних громад. Воно не лише забезпечує фінансову базу для реалізації повноважень місцевої влади, а й виступає інструментом економічного регулювання, підтримки соціальних ініціатив і важливим чинником процесу децентралізації.

У контексті України місцеве оподаткування є ключовим елементом бюджетного процесу на місцях і виконує низку основоположних функцій для забезпечення життєдіяльності громадян (табл. 1.2).

Місцеве оподаткування виступає одним із ключових механізмів наповнення місцевих бюджетів і реалізації соціально-економічної політики на рівні територіальних громад.

Таблиця 1.2.

Основні функції місцевого оподаткування[10]

Функція	Опис	Приклад застосування
Фінансова	Забезпечує наповнення місцевих бюджетів для фінансування соціальних та інфраструктурних програм.	Податки на майно, місцеві збори та акцизи.
Регуляторна	Впливає на економічну діяльність на місцевому рівні, коригуючи ставки податків.	Встановлення пільг для інвесторів або малого бізнесу.
Соціальна	Використовує податкові надходження для покращення соціальних умов у громаді.	Фінансування освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг.
Контрольна	Забезпечує дотримання податкового законодавства на місцевому рівні.	Податкові перевірки, контроль за правильністю нарахувань.
Стимулююча	Заохочує розвиток окремих економічних секторів та підтримує соціально незахищених.	Пільги на податки для екологічно чистих підприємств.

Воно виконує низку важливих функцій, серед яких слід виокремити фінансову, регуляторну, соціальну, контрольну та стимулюючу. Кожна з цих функцій спрямована на забезпечення раціонального використання ресурсів, підтримку економічної активності, поліпшення якості життя населення та підвищення стійкості місцевих фінансових систем.

Таким чином, через механізм місцевих податків органи самоврядування мають змогу впливати на економічну ситуацію в регіоні, сприяти розвитку пріоритетних галузей, реалізовувати соціальні ініціативи та посилювати фінансову дисципліну. Місцеве оподаткування, як інструмент бюджетного регулювання, не лише забезпечує фінансову незалежність громад, а й створює умови для їхнього довгострокового сталого розвитку та соціально-економічного зростання.

1.2. Роль місцевого оподаткування як джерела доходів місцевих бюджетів

Місцеве оподаткування є невід'ємною складовою фінансової системи будь-якої країни, оскільки безпосередньо впливає на стійкість і автономність

місцевих бюджетів. У межах процесів децентралізації, що відбуваються в Україні, значення місцевих податків і зборів суттєво зросло — вони стали основним інструментом забезпечення фінансової самостійності територіальних громад для реалізації соціально-економічних завдань. Надходження з місцевих податків дозволяють громадам реалізовувати проєкти у сферах освіти, медицини, інфраструктури та соціального захисту, що позитивно впливає на рівень життя населення та посилює довіру до місцевої влади.

Крім того, місцеві податки виконують важливу функцію формування дохідної частини бюджету, зменшуючи залежність громад від фінансування з державного бюджету у вигляді субвенцій і трансфертів. Такий підхід стимулює більш відповідальне планування та ефективне використання коштів на місцевому рівні. Наприклад, завдяки доходам від податку на майно, єдиного податку та зборів за адміністративні послуги, органи самоврядування здатні оперативно реагувати на нагальні потреби мешканців, підтримувати малий бізнес і впроваджувати антикризові заходи в періоди економічної нестабільності.

Окрім фіскальної ролі, місцеве оподаткування виконує також регуляторну функцію, впливаючи на темпи економічного розвитку територій. Надання пільг, зміна ставок оподаткування, встановлення пріоритетів для певних категорій платників - усе це дає змогу місцевій владі підтримувати підприємництво та залучати інвесторів. Наприклад, зниження податкового навантаження на малий і середній бізнес може стати поштовхом для зростання підприємницької активності, що сприяє розширенню податкової бази й збільшенню бюджетних надходжень, особливо важливих для депресивних регіонів.[11]

Отже, місцеве оподаткування виконує не лише фіскальні завдання, а й слугує потужним важелем розвитку економіки та підвищення добробуту населення. Його ефективне функціонування сприяє фінансовій спроможності громад, формує основу їхньої незалежності й створює умови для сталого

розвитку, що є важливою складовою модернізації системи місцевого самоврядування в Україні. [12]

Місцеві податки забезпечують громадам фінансову основу для самостійного виконання власних функцій і повноважень. Це охоплює утримання та розвиток об’єктів інфраструктури, соціальний захист населення, медичне обслуговування, благоустрій територій, а також фінансування діяльності закладів освіти та культури. Така система підтримує процес децентралізації влади, зменшуючи фінансову залежність від державного бюджету. Водночас вона сприяє демократизації управлінських процесів і підвищує рівень відповідальності місцевої влади перед мешканцями.

Система місцевого оподаткування в Україні включає кілька ключових платежів. Найбільші надходження до місцевих бюджетів забезпечуються податком на майно, зокрема на нерухомість (крім земельної ділянки), та земельним податком. Особливо вагомим джерелом фінансування ці податки є для міських громад, де значна частка нерухомості належить суб’єктам господарювання. Також вагоме місце в структурі надходжень займає єдиний податок, який сприяє підтримці малого та середнього бізнесу - основи економіки багатьох територіальних громад. Податкові надходження від підприємницької діяльності сприяють створенню робочих місць і розвитку локальної економіки.

Окрім основних джерел, певне значення мають і менш масштабні збори, як-от туристичний збір або плата за паркування транспортних засобів. Вони є важливими для громад, які активно розвивають туризм і сферу обслуговування, і хоча вони не формують значну частину доходів, відіграють роль у розширенні фінансової бази місцевих бюджетів.[13]

Регуляторна функція місцевого оподаткування дозволяє органам місцевого самоврядування впливати на економічну динаміку громад. Зокрема, вони можуть встановлювати гнучкі податкові ставки, надавати пільги та знижки для підприємців, що створює сприятливі умови для інвестицій і розвитку підприємництва. Такий підхід стимулює економічну активність,

сприяє розширенню інфраструктури, створенню нових робочих місць і збільшенню бюджетних надходжень у середньо- та довгостроковій перспективі.

Місцеві податки також підсилюють конкурентоспроможність окремих територій. Громади, які пропонують прозору, прогнозовану та гнучку податкову політику, виглядають привабливішими для потенційних інвесторів. Це дозволяє знизити податковий тиск, водночас забезпечивши сталий розвиток економіки на місцях. Стимулююча функція місцевого оподаткування виступає дієвим інструментом забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання на рівні територіальних громад (Табл. 1.3).

Аналіз розвитку місцевого оподаткування в Україні свідчить про поступову еволюцію підходів до його структури, ставок і механізмів адміністрування. До 2011 року система включала значну кількість місцевих податків і зборів — від комунального податку до ринкового збору та навіть збору з власників собак. Такий підхід забезпечував широке охоплення потенційних джерел доходів, однак надмірна складність і різноманітність цих платежів створювали надмірне податкове навантаження і ускладнювали адміністрування на місцевому рівні.

З 2011 року було проведено масштабну податкову реформу, яка значно спростила систему місцевого оподаткування. Ключовими нововведеннями стали впровадження єдиного податку та податку на нерухомість. Ці зміни скоротили кількість податкових інструментів і забезпечили громадам більш стабільні та прогнозовані джерела доходів. Особливо важливою стала роль єдиного податку як ефективного механізму підтримки малого підприємництва.

Починаючи з 2012 року, запровадження класифікації платників єдиного податку за групами дало змогу краще враховувати масштаби діяльності суб’єктів господарювання. Завдяки цьому податкове навантаження стало більш диференційованим і справедливим, що позитивно вплинуло на прозорість та доступність податкової системи загалом.

Таблиця 1.3.

Особливості місцевого оподаткування у формуванні місцевих бюджетів України

Період	Основні особливості місцевого оподаткування
До 01.01.2011 р	1. Комунальний податок: підприємства сплачували 10% від неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (НМДГ) за кожного працюючого щомісяця. 2. Податок з реклами: підприємства та громадяни сплачували 0,1% від вартості одноразової реклами та 0,5% від вартості довгострокової реклами
Продовження таблиці 1.3До 01.01.2011 р	3. Збір за парковку автотранспорту: особи, що паркують транспорт, сплачували 3% НМДГ за годину парковки в спеціально обладнаних місцях і 1% НМДГ у відведених місцях. 4. Ринковий збір: особи, що торгують на ринку, сплачували до 20% НМДГ (громадяни) та до 3 НМДГ (юридичні особи) за день торгівлі.
	5. Збір за видачу ордера на квартиру: до 30% НМДГ за отримання ордера. 6. Збір з власників собак: до 10% НМДГ за кожну собаку раз на рік. 7. Інші збори: курортний збір, збір за участь у бігах на іподромі, збір за виграш, збір за право використання місцевої символіки, збір за право проведення кіно- та телезйомок, збір за проведення місцевих аукціонів, тощо.
Після 01.01.2011 р.	1. Єдиний податок: для малих підприємств, що сплачують 6% від виручки (платники ПДВ) або 10% (не платники ПДВ); для підприємців — від 20 до 200 грн на місяць. 2. Податок на нерухомість: для фізичних і юридичних осіб, власників житлової нерухомості понад 120 м² (квартири) та 250 м² (будинки). Ставки – 1% МЗП для площі до двох неоподатковуваних мінімумів та 2,7% для решти площі. 3. Збір за паркування транспорту: організатори парковок сплачують від 0,03% до 0,15% МЗП за кожен м². 4. Збір за підприємницьку діяльність: сплачують юридичні особи та підприємці, що торгують товарами, надають побутові послуги, торгують валютою, ведуть розважальну діяльність. Ставки збору: від 0,04 до 1,2 МЗП за місяць, від 1 до 2 МЗП за квартал, 0,05 МЗП на рік (пільговий патент), або 0,02 МЗП на день (короткотерміновий патент). 5. Туристичний збір: громадяни сплачують від 0,5% до 1% від вартості проживання в туристичній місцевості.
З 01.07.2012 р. (єдиний податок)	1. Поділ платників єдиного податку на 6 груп: I група — фізичні особи-підприємці без найманих працівників та з доходом до 150 тис. грн на рік (місячна ставка — 1–10% МЗП); II група — фізичні особи-підприємці з доходом до 1 млн грн та до 10 працівників (ставка — 2–20% МЗП); III група — фізичні особи-підприємці з доходом до 3 млн грн та до 20 працівників; IV група — юридичні особи з доходом до 5 млн грн та до 50 працівників (ставка — 5% доходу або 3% для платників ПДВ). 2. V і VI групи єдиного податку: платники з річним доходом до 20 млн грн, кількістю працівників до 20 для V групи (фізичні особи) і до 50 для VI групи (юридичні особи). Ставка — 10% доходів або 7% для платників ПДВ. 3. Звітність та сплата: квартальний податковий період для II–VI груп (звітність протягом 40 днів після завершення кварталу), щомісячна сплата для I групи.

Примітка. Складено автором на основі джерела [26].

Отже, модернізація місцевого оподаткування була спрямована на спрощення процедур, зменшення адміністративного тиску та забезпечення надійного наповнення місцевих бюджетів. При цьому варто зазначити, що частина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок загальнодержавних податків і зборів, які передбачені Податковим кодексом України. Ці надходження є регульованими і не залежать від рішень органів місцевого самоврядування.

Місцеве оподаткування виконує ключову роль у забезпеченні фінансової самостійності та стабільності територіальних громад, створюючи підґрунтя для їх саморозвитку. [15] Доходи від місцевих податків і зборів надають обласним, районним та місцевим бюджетам важливі ресурси для фінансування соціальних програм, утримання інфраструктури, освітніх та медичних закладів, а також для реалізації стратегій економічного розвитку[16]. Це напряму впливає на покращення якості життя населення та сприяє ефективнішому виконанню функцій місцевого самоврядування.

Завдяки реформам децентралізації система місцевого оподаткування в Україні зазнала суттєвих трансформацій, що дозволило громадам значно розширити свої фінансові можливості. Перерозподіл податкових повноважень і посилення бюджетної автономії стимулюють відповідальність місцевої влади та формують надійну фінансову базу для сталого розвитку. Регуляторна та стимулююча функції місцевих податків дозволяють залучати інвестиції, підтримувати підприємництво та створювати нові робочі місця, підвищуючи конкурентоспроможність регіонів і сприяючи зміцненню місцевої економіки.

Таким чином, місцеве оподаткування відіграє не лише фіскальну роль у забезпеченні наповнення місцевих бюджетів, а й виступає дієвим інструментом соціально-економічного розвитку, посилення автономії територіальних громад і підвищення якості життя населення. Ефективне управління місцевими податковими надходженнями сприяє реалізації пріоритетних проєктів, формує передумови для економічного зростання та підвищує довіру громадян до місцевої влади.

Подальше вдосконалення системи місцевого оподаткування є важливим кроком на шляху до сталого розвитку держави, зміцнення фінансової спроможності громад і досягнення реальної децентралізації в Україні.

1.3. Законодавчо-нормативне забезпечення місцевого оподаткування в Україні

Нормативно-правова база місцевого оподаткування в Україні є ключовим елементом фінансової системи держави, який забезпечує ефективне функціонування місцевих бюджетів та їхню спроможність фінансувати соціально-економічні потреби територіальних громад. Місцеве оподаткування виступає одним із основних інструментів формування доходної частини бюджетів органів місцевого самоврядування, що, своєю чергою, дозволяє їм здійснювати необхідні видатки на розвиток інфраструктури, підтримку соціальних програм, покращення умов життя населення та реалізацію інших важливих ініціатив.

Правове регулювання місцевих податків і зборів є складним, багаторівневим процесом, який передбачає чітке визначення ролі, компетенцій та відповідальності органів місцевого самоврядування. [17;18] В Україні нормативно-правова база місцевого оподаткування базується на положеннях Конституції України, Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, а також ряду спеціальних законів і підзаконних нормативно-правових актів. Ці документи визначають порядок встановлення, адміністрування та контролю за сплатою місцевих податків, а також регламентують права і обов’язки платників податків, механізми відповідальності за податкові правопорушення [19, с. 19].

У контексті реформування місцевого самоврядування та впровадження децентралізації роль місцевих фінансів суттєво зросла [20]. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення нормативно-правової бази місцевого оподаткування з метою надання громадам більшої фінансової автономії та

гнучкості в управлінні бюджетними ресурсами. Оновлення законодавства має відповідати сучасним економічним умовам, забезпечуючи баланс між фіскальною ефективністю та соціальною справедливістю, а також підвищенням прозорості й підзвітності місцевої влади.

Особливої ваги набувають правові норми, що регулюють механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з контролюючими органами, встановлюють процедури нарахування та сплати податків, а також забезпечують належний рівень адміністративного контролю за дотриманням податкового законодавства. [21]

Отже, нормативно-правова база місцевого оподаткування є основою для досягнення фінансової самодостатності територіальних громад, стимулювання економічної активності на місцях, реалізації соціальної політики та забезпечення сталого розвитку країни в умовах децентралізації [19, с. 20–21].

На початку XX століття процес формування української державності відбувався в умовах революційних подій 1917 року, що спричинило кардинальні зміни у сфері податкової політики, зокрема на місцевому рівні. Одними з перших нормативно-правових актів, що визначали фінансову автономію органів місцевого самоврядування, стали Положення «Про грошові засоби та витрати місцевих Рад» від 3 грудня 1918 року та Декрет ВЦВК і РНК від 9 грудня 1918 року. [22] Ці документи надали місцевим Радам право запроваджувати до 24 видів податків, з яких 15 стосувалися виключно міських територій. Одночасно були скасовані податки і збори, які не відповідали новій соціалістичній доктрині або мали негативне політичне сприйняття, зокрема земельний податок та земські збори, що втратили актуальність у зв’язку з націоналізацією землі [7, с. 298].

У період становлення радянської влади система місцевого оподаткування зазнала істотних змін. Одним із перших кроків стало впровадження надзвичайного революційного податку для міського і сільського населення, який мав не лише фіскальне, а й виразно політичне

значення - як засіб тиску на заможні соціальні верстви. Однак, як зазначав проф. П. Гензель у 1924 році, цей податок не виконав своїх цілей, оскільки головним його завданням було не стільки поповнення бюджету, скільки досягнення соціально-політичного ефекту.

Унаслідок економічної кризи, гіперінфляції та знецінення національної валюти традиційне оподаткування було фактично зупинене, і державна політика тимчасово перейшла до натурального оподаткування - у вигляді відрахувань сільськогосподарської продукції, що використовувалися для потреб армії та міського населення [23, с. 148; 24].

Поступове відновлення системи оподаткування та нормалізація фінансових відносин на місцях відбувалися шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, зокрема Декрету РНК «Про місцеві грошові засоби» від 22 серпня 1921 року та Тимчасового положення «Про місцеві фінанси» від 12 листопада 1923 року, що закріплювали 22 види місцевих податкових платежів. Згодом, у результаті податкових реформ, їх кількість була скорочена до 17 завдяки впровадженню окремих цільових податків, таких як квартирний податок та податок на золотопромислові підприємства [19, с. 22].

Завершення формування нормативно-правової бази місцевих фінансів у межах радянської моделі відбулося із прийняттям Положення «Про місцеві фінанси СРСР» від 25 квітня 1926 року, яке визначило чотири основні види місцевих податків і зборів. Крім того, союзним республікам надавалося право самостійно встановлювати додаткові податки відповідно до місцевих потреб і економічних умов [7, с. 299–300;25].

Сучасний етап розвитку нормативно-правового регулювання місцевого оподаткування в Україні розпочався з моменту становлення незалежної української держави та розбудови засад народовладдя. Водночас перші роки незалежності характеризувалися наявністю застарілої законодавчої бази, успадкованої від СРСР, яка не відповідала новим умовам ринкової економіки та не забезпечувала ефективного функціонування місцевих фінансів.

Відсутність належного механізму регулювання фіскальних відносин, а також негативні наслідки невдалої податкової політики створювали несприятливе середовище для фінансової самостійності місцевих органів влади.

У зв'язку з цим, на початку 1990-х років було здійснено низку важливих кроків щодо реформування системи місцевого оподаткування. Першим з них стало прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» від 20 травня 1993 року, яким було запроваджено три місцеві податки та кілька зборів, що мали забезпечити додаткові джерела доходів для місцевих бюджетів. Однак уже після 2010 року відбулося значне скорочення кількості таких платежів, що було зумовлено необхідністю спрощення податкової системи та підвищення ефективності адміністрування.

Наступним кроком стало відокремлення місцевих податків і зборів від загальнодержавних надходжень, що дозволило класифікувати їх як власні доходи місцевих бюджетів. Це сприяло посиленню фінансової автономії органів місцевого самоврядування, розширенню їхньої компетенції у сфері формування та реалізації місцевих бюджетів.

Прийняття Конституції України у 1996 році стало фундаментальним етапом у закріпленні принципів місцевого самоврядування та фінансової децентралізації. Згодом були ухвалені й інші нормативні акти, які деталізували механізми місцевого оподаткування. Зокрема, відбулася трансформація фіскальної функції місцевих податків у регулюючу, що створило можливості для стимулювання інвестиційної та підприємницької активності на місцях. Одним із важливих нововведень цього періоду стало запровадження інституту самооподаткування населення, який дозволяє мешканцям територіальних громад самостійно ініціювати збір коштів на реалізацію соціально-побутових ініціатив [7, с. 301].

Визначення податку на нормативному рівні закріплено у статті 6 Податкового кодексу України (ПК України) [26], відповідно до якої податок - це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що

справляється з платників податків у порядку та на умовах, передбачених законодавством [27;28].

Податкова система України складається із загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які встановлюються відповідно до норм ПК України.[29] До місцевих податків відносяться ті, що визначаються у межах переліку, передбаченого ПК України, із встановленням конкретних ставок та пільг рішеннями місцевих рад - сільських, селищних, міських і рад об'єднаних територіальних громад. Такі податки є обов’язковими до сплати на території відповідних громад, і їх адміністрування здійснюється у межах делегованих повноважень.

Відповідно до пункту 10.1 статті 10 Податкового кодексу України (ПК України), до місцевих податків належать два основні види податкових платежів [27;30]:

- Податок на майно, до складу якого входять:

податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;

транспортний податок;

плата за землю (земельний податок та орендна плата) [26].

- Єдиний податок, який є основною формою оподаткування для суб’єктів господарювання, що перебувають на спрощеній системі.

Спочатку єдиний податок акумулював платежі до місцевого бюджету, Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування. У сучасних умовах він сплачується лише до місцевого бюджету, тоді як соціальні внески переведені до складу єдиного соціального внеску (ЄСВ) [7, с. 302].

Правове регулювання застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, а також порядку справляння єдиного податку визначено розділом XIV Податкового кодексу України [26]. Основоположним поняттям у цьому контексті є спрощена система оподаткування, яка передбачає заміну кількох видів податків на сплату єдиного податку, а також ведення спрощеної бухгалтерської звітності. [31]

Згідно з чинним законодавством, місцеві ради зобов’язані встановлювати на відповідних територіях єдиний податок та податок на майно у межах повноважень, визначених Податковим кодексом України. Встановлення інших, не передбачених ПК України місцевих податків і зборів, заборонено. [26;32]

У період воєнного або надзвичайного стану норми регуляторного законодавства, що регулюють порядок встановлення місцевих податків та/або зборів, а також податкових пільг, тимчасово не застосовуються.

Крім того, з 1 березня 2022 року до 31 грудня року, в якому буде скасовано або припинено воєнний стан, не підлягає нарахуванню та сплаті податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, щодо нежитлових об'єктів нерухомості, які:

належать юридичним особам;

розташовані на територіях, де ведуться або велися бойові дії;

знаходяться на тимчасово окупованих територіях, що перебувають під контролем російської федерації [23, с. 149].

Таблиця 1. 4

Перелік місцевих податків в Україні

№ з/п	Вид податку	Структура / особливості	Нормативна база	Ким встановлюється
1	Податок на майно	Складається з: - податок на нерухоме майно - транспортний податок - плата за землю	ст. 266–289 ПК України	Місцеві ради
2	Єдиний податок	Для ФОП та юросіб на спрощеній системі оподаткування. Сплачується лише до місцевого бюджету.	Розділ XIV ПК України	Місцеві ради

Перелік територій, на які поширюються пільги щодо сплати податків, затверджується Кабінетом Міністрів України. Згідно з чинним законодавством, з 1 березня 2022 року і до 31 грудня року, що настає після року скасування або припинення воєнного чи надзвичайного стану, плата за землю не нараховується та не сплачується за земельні ділянки, розташовані на територіях, де тривають або тривали бойові дії, а також на тимчасово окупованих територіях. Це звільнення також поширюється на земельні ділянки, які визначені обласними військовими адміністраціями як забруднені вибухонебезпечними предметами або на яких зведені фортифікаційні споруди.

Відповідно до пункту 12.3 статті 12 Податкового кодексу України [26;27], у межах своїх повноважень сільські, селищні та міські ради мають право приймати рішення про запровадження місцевих податків і зборів. У таких рішеннях обов’язково мають бути зазначені:

об’єкт оподаткування;

платники податку або збору;

ставка податку;

податковий період;

інші елементи оподаткування, які передбачені статтею 7 Податкового кодексу України з урахуванням положень розділу XII ПК України щодо відповідного місцевого податку [27].

Нормативно-правове регулювання у сфері місцевого оподаткування є одним з ключових інструментів забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів і ефективного управління коштами на територіальному рівні. Основою цієї системи є положення Податкового кодексу України [26], який визначає принципи встановлення, справляння та адміністрування місцевих податків і зборів.

Органи місцевого самоврядування володіють правом самостійно приймати рішення про запровадження або зміну ставок місцевих податків і зборів, що дозволяє враховувати індивідуальні потреби розвитку громад. Водночас реалізація цих повноважень потребує чіткого дотримання

законодавчих процедур - зокрема, обов’язкового оприлюднення відповідних рішень і забезпечення контролю за їх виконанням.

Механізм обчислення та сплати місцевих податків і зборів має постійно вдосконалюватися з урахуванням особливостей кожного регіону. Це дозволяє максимально ефективно використовувати місцеві фінансові ресурси. Важливими елементами ефективної податкової системи є своєчасне подання декларацій, чітке регламентування ставок і податкових періодів, а також наявність зрозумілих рекомендацій для платників. Загалом, сучасна нормативно-правова база місцевого оподаткування в Україні створена з метою забезпечення прозорих і передбачуваних умов для наповнення місцевих бюджетів та сприяння сталому розвитку громад.

РОЗДІЛ 2.
ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз структури й динаміки місцевих податків і зборів

Місцеві податки і збори відіграють ключову роль у фінансовій системі будь-якої країни, забезпечуючи значні надходження до бюджетів місцевих громад і підсилюючи їхню фінансову незалежність. Серед важливих видів місцевих податків - податок на нерухомість, єдиний податок, туристичний збір, транспортний податок та інші платежі, що формують фінансову основу для реалізації регіональних проектів та підтримки соціальних програм.

Податки, як основний інструмент економічного регулювання, є базовим джерелом формування бюджетних ресурсів і реалізації розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту країни. Сучасна податкова політика в Україні формується переважно під впливом політичних пріоритетів, що часто негативно відбивається на всіх економічних механізмах держави. У таких умовах стабілізація господарської діяльності стає вкрай складною. Податки мають прямий вплив як на державний, так і на приватний сектор економіки, тому питання організації та удосконалення податкової системи сьогодні є надзвичайно важливими для сталого розвитку суспільства [33, с. 76;34].

Політичні та економічні виклики в Україні створюють значні труднощі для ефективного функціонування податкової системи, яка має забезпечувати своєчасний збір платежів до державного та місцевих бюджетів. Важливо підкреслити, що податки суттєво впливають на фінансові результати діяльності підприємств. Водночас необґрунтовано високі податкові ставки, які не враховують реальні умови ведення бізнесу, призводять до надмірного податкового навантаження. Це змушує багато підприємств, особливо малого

бізнесу, припиняти діяльність або закриватися у різних секторах економіки [35, с. 214].

Ці негативні тенденції проявляються у скороченні кількості суб'єктів господарювання та робочих місць, гіперінфляції, зниженні платоспроможності фізичних та юридичних осіб, а також у скороченні державного фінансування важливих сфер, таких як охорона здоров'я, освіта і наука. Як наслідок, бюджети всіх рівнів, включно з місцевими, втрачають значну частину доходів. Подібні проблеми виникали неодноразово під час кризових періодів в Україні і особливо відчутні зараз у контексті воєнного стану.

Незважаючи на те, що національне законодавство України ще не охоплює всі аспекти регулювання податкової системи, варто відзначити, що воно продовжує еволюціонувати і вдосконалюватися навіть у складних сучасних умовах [19, с. 19-20].

Динаміка доходів місцевих бюджетів за різними типами у період з 2018 по 2024 рік наочно демонструє один із найуспішніших здобутків реформи децентралізації - стрімке зростання бюджетів територіальних громад.Таблиця 2.1 Найбільш помітне зростання доходів спостерігається у бюджетах територіальних громад. Якщо у 2019 році їхні надходження становили 21,3 млрд грн, то в 2023 році цей показник збільшився до 285,1 млрд грн, що відповідає зростанню на 15% у 2023 році порівняно з попередніми роками. Такий приріст був зумовлений процесом децентралізації, коли громадам передавалися розширені повноваження і фінансові ресурси для реалізації місцевих програм і проектів розвитку. Це сприяло суттєвому підвищенню фінансової самостійності громад [35, с. 215]. Це зростання стало можливим завдяки передачі громадам реальних повноважень, податкових інструментів та відповідальності за розвиток своїх територій.

Обласні бюджети також продемонстрували позитивну тенденцію, хоча й менш інтенсивну. У 2019 році їхні доходи становили 37,9 млрд грн, а до 2023 року збільшилися до 50,6 млрд грн (+9%). Зростання доходів обласних

бюджетів пов’язане з підвищенням надходжень від місцевих податків і зборів, а також з інфляційними факторами. Проте темпи збільшення обласних бюджетів є нижчими за темпи зростання бюджетів територіальних громад, що відображає пріоритети у посиленні фінансової спроможності громад у рамках децентралізації [36;37;38;39;40].

Таблиця 2.1.

Динаміка доходів місцевих бюджетів за видами місцевих бюджетів в Україні з 2018 по 2024 рр. млрд.грн

Рік	**Бюджети територіальних громад**	**Обласні бюджети**	**Районні бюджети**	**м. Київ**
2018	21,3	37,9	0,0	57,6
2019	29,1	39,1	50,6	59,3
2020	55,2	40,9	50,9	57,6
2021	247,7	53,6	0,1	59,3
2022	285,1	58,4	0,1	59,3
2023	318,5	59,4	0,1	69,4
2024	312,7	55,9	0,1	89,7
Зміна до переднього (%)	-2%	-6%	-	+29%

Примітка. Складено автором на основі джерела [38;40]

Такий прогрес свідчить про те, що об’єднані громади швидко адаптувались до нової бюджетної системи та ефективно використовують розширену фінансову базу. Незважаючи на певне уповільнення зростання у 2024 році, загальна тенденція залишається позитивною. Бюджети територіальних громад стали основою для реалізації ключових послуг на місцях - освіти, благоустрою, житлово-комунального господарства, соціальних програм та локальних інфраструктурних проєктів.

Водночас місто Київ демонструє стабільне зростання доходів, досягнувши у 2024 році рекордних 89,7 млрд грн (+29% у порівнянні з 2023 роком). Це зростання обумовлене високою концентрацією економічної активності, зокрема прибутковістю банківського сектору. Обласні бюджети росли до 2022 року, але у 2023–2024 роках зазнали скорочення - з 59,4 до 55,9 млрд грн (–6%), що потребує додаткового аналізу розподілу повноважень та фінансових ресурсів між рівнями місцевого самоврядування.

Районні бюджети фактично втратили своє фіскальне значення після адміністративно-територіальної реформи з 2021 року - їхні доходи знизились до символічних обсягів.

Отже, за останні шість років саме територіальні громади стали ключовими учасниками системи місцевих фінансів. Їхні бюджети не лише зросли в обсягах, а й стали якісно новим інструментом розвитку на місцях. Це є прямим результатом політики децентралізації, що довела свою ефективність навіть у складних умовах повномасштабної війни.

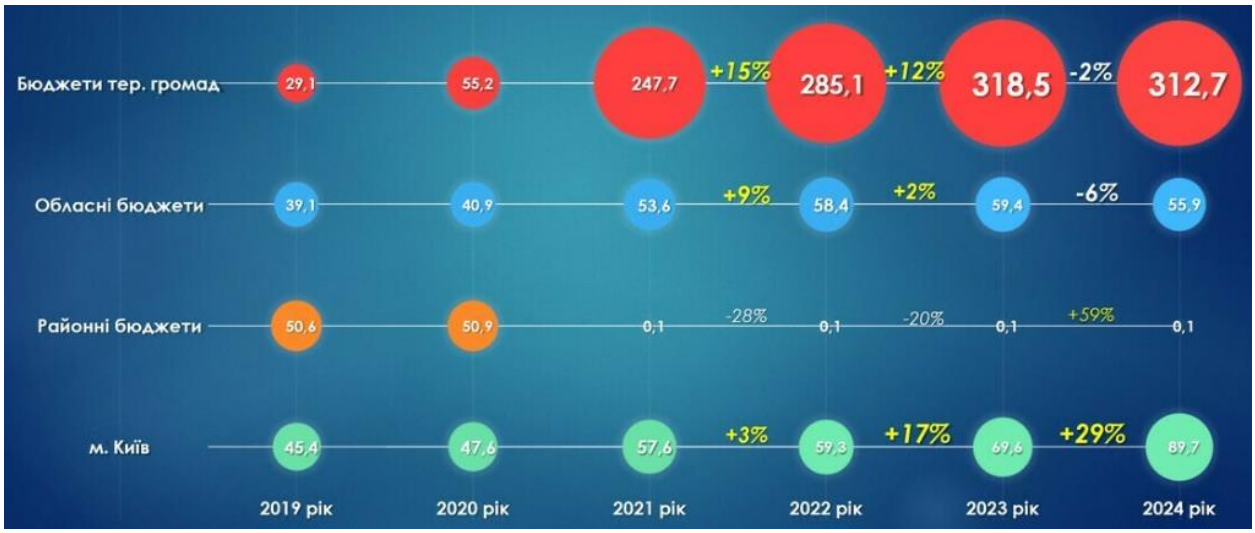

Рис.2.1. Динаміка доходів місцевих бюджетів за видами місцевих бюджетів в Україні за період 2019-2024 рр. [38;40]

Доходи районних бюджетів зазнали суттєвих коливань і загального зменшення. Після досягнення максимуму в 2020 році на рівні 9 млрд грн, у 2021 році вони знизилися до 7 млрд грн і надалі продовжували скорочуватись. Зменшення обсягів на 28% пов’язане з адміністративною реформою, в межах якої частину функцій і доходів було передано до бюджетів територіальних громад. У той час бюджет міста Києва демонструє відносну стабільність із невеликим зростанням у 3% протягом усього періоду, що свідчить про сталу дохідну базу столиці та її високу податкову спроможність у порівнянні з іншими регіонами [39].

Дані таблиці 2.1 та рисунка 2.1 свідчать про активний процес перерозподілу фінансових повноважень на користь територіальних громад.

Унаслідок децентралізаційних реформ бюджети громад демонструють значне зростання, що підтверджує ефективність передачі фінансових ресурсів на місця. Водночас обласні бюджети зростають повільнішими темпами, а районні - зменшуються через адміністративні зміни. Загальна тенденція вказує на посилення фінансової автономії на місцевому рівні, що сприяє зміцненню спроможності громад та їхній більшій відповідальності за розвиток місцевої соціально-економічної сфери [40;41] (Рис. 2.2).

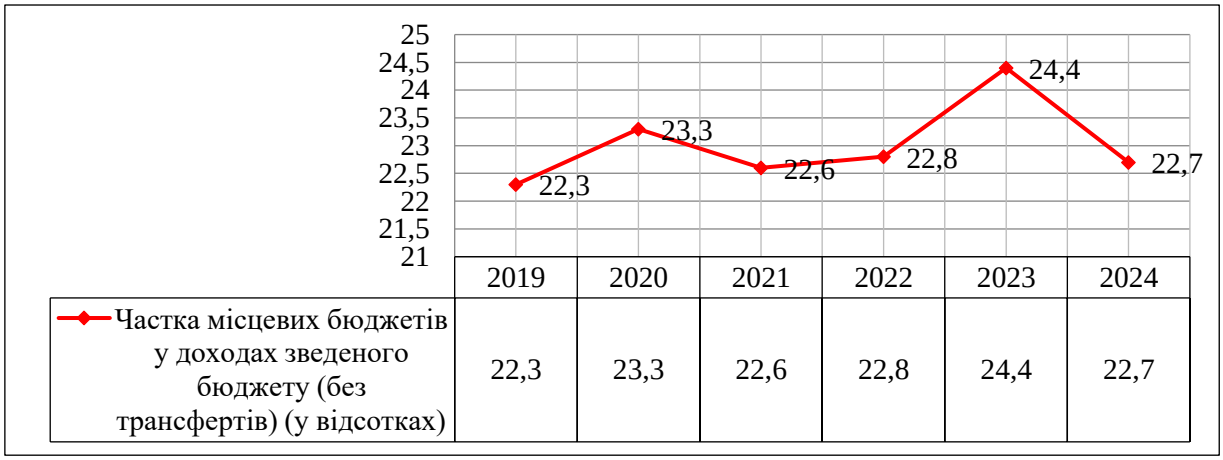

Рис.2.2. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України за період 2019-2024 рр.

Онищук І., експерт з місцевих бюджетів (шведсько-український Проєкт «Підтримка децентралізації в Україні»), підкреслює, що результати аналізу місцевих бюджетів до 2022 року свідчать про здатність органів місцевого самоврядування ефективно діяти в умовах найскладніших викликів, зокрема - воєнного стану. Незважаючи на тяжкий рік для країни, місцева влада змогла забезпечити фінансову підтримку як для сил оборони - територіальної оборони, Збройних Сил України, структур національної безпеки - так і для внутрішньо переміщених осіб, які потребували допомоги.

Від початку широкомасштабного вторгнення російської федерації місцеві органи самоврядування активно долучилися до організації діяльності тероборони, надання матеріально-технічної підтримки ЗСУ, залучення міжнародної допомоги, водночас не припиняючи забезпечення життєдіяльності громад. Це включає підтримку ВПО, сприяння релокованому

бізнесу, організацію укриттів і надання якісних публічних послуг на місцях [39].

При цьому варто звернути увагу на те, що рівень виконання дохідної частини місцевих бюджетів територіальних громад суттєво відрізнявся залежно від сфер діяльності та напрямів використання коштів (Табл. 2.2) [40].

Таблиця 2.2.

Найбільші скорочення видатків місцевих бюджетів України за січень-грудень 2024 року в порівнянні з відповідним періодом 2022 року

Видатки за видами діяльності та напрямами використання	**2022 рік, млрд грн**	**2023 рік, млрд грн**	**2024 рік, млрд грн**	**Ріст у 2023 до 2022, млрд грн**	**Приріст у 2023, %**	**Ріст у 2024 до 2022, млрд грн**	**Приріст у 2024, %**
0400 Економічна діяльність	112,36	61,07	96,7	-51,30	-45,70	-15,66	-86,1
0100 Загальнодержавні функції	86,34	67,22	61,6	-19,20	-22,10	-24,74	-71,3
0900 Освіта	249,08	232,25	283,7	-16,80	-6,80	+34,62	113,9
0600 Житлово-комунальне господарство	56,76	40,63	58,6	-16,10	-28,40	+1,84	103,2
0800 Духовний та фізичний розвиток	27,39	22,58	29,3	-4,80	-17,50	+1,91	107,0
0700 Охорона здоров’я	33,11	31,01	37,2	-2,10	-6,30	+4,09	112,4
0500 Охорона навколишнього природного середовища	2,42	0,51	0,87	-1,90	-78,80	-1,55	-36,0
1000 Соціальний захист та соціальне забезпечення	28,07	29,20	57,2	+1,10	+4,00	+29,13	203,8
0300 Громадський порядок, безпека та судова влада	1,74	11,11	20,1	+9,40	+538,50	+18,36	1155,2

Зафіксовано істотне скорочення видатків на економічну діяльність - на 51,30 млрд грн, що становить зниження на 45,7%. Це вказує на суттєві обмеження у фінансуванні економічних ініціатив, ймовірно, через погіршення загальної економічної ситуації в країні. Видатки на загальнодержавні функції також зменшилися на 19,20 млрд грн (на 22,1%), що може свідчити про перегляд пріоритетів та оптимізацію державних витрат.

Фінансування сфери освіти знизилося на 16,80 млрд грн, або на 6,8%, що, ймовірно, пов’язано зі зменшенням обсягів підтримки освітніх програм та установ у зв’язку з економічними викликами або змінами у державній політиці. Видатки на житлово-комунальне господарство зменшилися на 16,10 млрд грн (на 28,4%), що свідчить про зниження фінансування цієї галузі, можливо, унаслідок оптимізації ресурсів чи зміни стратегічних пріоритетів.

Зменшення витрат на духовний та фізичний розвиток на 4,80 млрд грн (на 17,5%) може бути наслідком скорочення коштів, що спрямовуються на культурні та спортивні проєкти, які зазвичай урізаються під час фінансової нестабільності. Витрати на охорону здоров’я зменшилися на 2,10 млрд грн (на 6,3%), що може свідчити про зусилля з оптимізації в медичній сфері, хоча вона зазвичай залишається серед пріоритетів державного фінансування.

Особливо помітним стало скорочення витрат на охорону навколишнього середовища - на 1,90 млрд грн (на 78,8%), що може свідчити про майже повне згортання природоохоронних заходів у зв’язку з обмеженими фінансовими ресурсами під час війни. Водночас витрати на громадський порядок, безпеку та судову систему зросли на 9,40 млрд грн, що становить приріст на 538,5%. Це вказує на посилення підтримки правоохоронних органів, судової влади та структур, відповідальних за національну безпеку в умовах воєнного стану.

Загалом така динаміка демонструє адаптацію бюджетної політики до умов війни, з перерозподілом коштів на користь більш критичних напрямів, зокрема оборони, безпеки та соціального захисту, одночасно із скороченням фінансування менш пріоритетних сфер [40].

Окрему увагу заслуговують зміни в надходженнях від місцевих податків, серед яких - плата за землю, податок на нерухомість, транспортний податок, єдиний податок, збір за паркування та туристичний збір. Ці показники дозволяють оцінити зміни в джерелах доходів громад у різних економічних умовах, а також проаналізувати частку місцевих податків і зборів у загальній структурі надходжень. Детальну інформацію щодо цих доходів за 2019–2024 роки наведено в таблиці 2.3 [42].

Таблиця 2.3.

Показники надходжень місцевих податків і зборів впродовж 2019-2024 рр., тис.грн

№	Показники / звітні періоди	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Плата за землю, всього	32 835,6	31 471,7	35 263,6	29 568,4	34 528,9	39334,7
	у тому числі:						
	земельний податок	13 349,6	12 813,6	13 843,9	11 126,3	12 086,8	13063,9
	орендна плата за землю	19 486,0	18 658,1	21 419,7	18 442,1	22 442,1	26270,8
2	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	4 882,3	5 758,9	7 820,8	7 118,9	9 140,0	10676,8
3	Транспортний податок	276,0	202,8	158,4	103,5	160,5	219,7
4	Єдиний податок	35 270,2	38 031,0	46 282,4	47 226,1	55 805,4	69129
5	Збір за місця для паркування транспортних засобів	114,9	91,2	254,1	101,8	151,4	174,1
6	Туристичний збір	196,2	130,6	244,0	186,4	222,6	273,1
7	Разом місцеві податки і збори	73 575,2	75 686,2	90 023,3	84 305,1	100 008,8	119814,3
8	Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів)	275 169,8	290 114,8	352 013,5	398 131,4	441 937,0	451079,7
9	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду (р.7 / р.8)	26,7%	26,1%	25,6%	21,2%	22,6%	26,6

Джерело: [42;43]

Аналіз даних, наведених у таблиці 2.3, дає змогу простежити фінансову динаміку місцевих бюджетів і визначити ключові тенденції у формуванні їхніх доходів.

У 2023 році загальна сума надходжень від плати за землю становила 34 528,9 тис. грн, що на 4 960,5 тис. грн більше порівняно з 2022 роком (29 568,4 тис. грн), що свідчить про позитивну тенденцію у сфері земельних

надходжень. Зокрема, орендна плата за землю зросла на 4 000 тис. грн - з 18 442,1 тис. грн у 2022 році до 22 442,1 тис. грн у 2023 році. Це може бути пов’язано як із підвищенням вартості оренди, так і з розширенням площ, переданих в оренду.

Водночас обсяг надходжень від земельного податку зменшився на 1 040,2 тис. грн - із 13 126,3 тис. грн до 12 086,8 тис. грн, що може свідчити про скорочення кількості оподатковуваних земельних ділянок або зниження їх нормативної грошової оцінки.

Щодо податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, то у 2023 році його надходження зросли на 1 021,1 тис. грн - з 7 118,9 тис. грн у 2022 році до 9 140,0 тис. грн. Це може бути результатом зростання вартості об’єктів нерухомості або збільшення кількості об'єктів, що підлягають оподаткуванню на місцевому рівні (рис. 2.3).

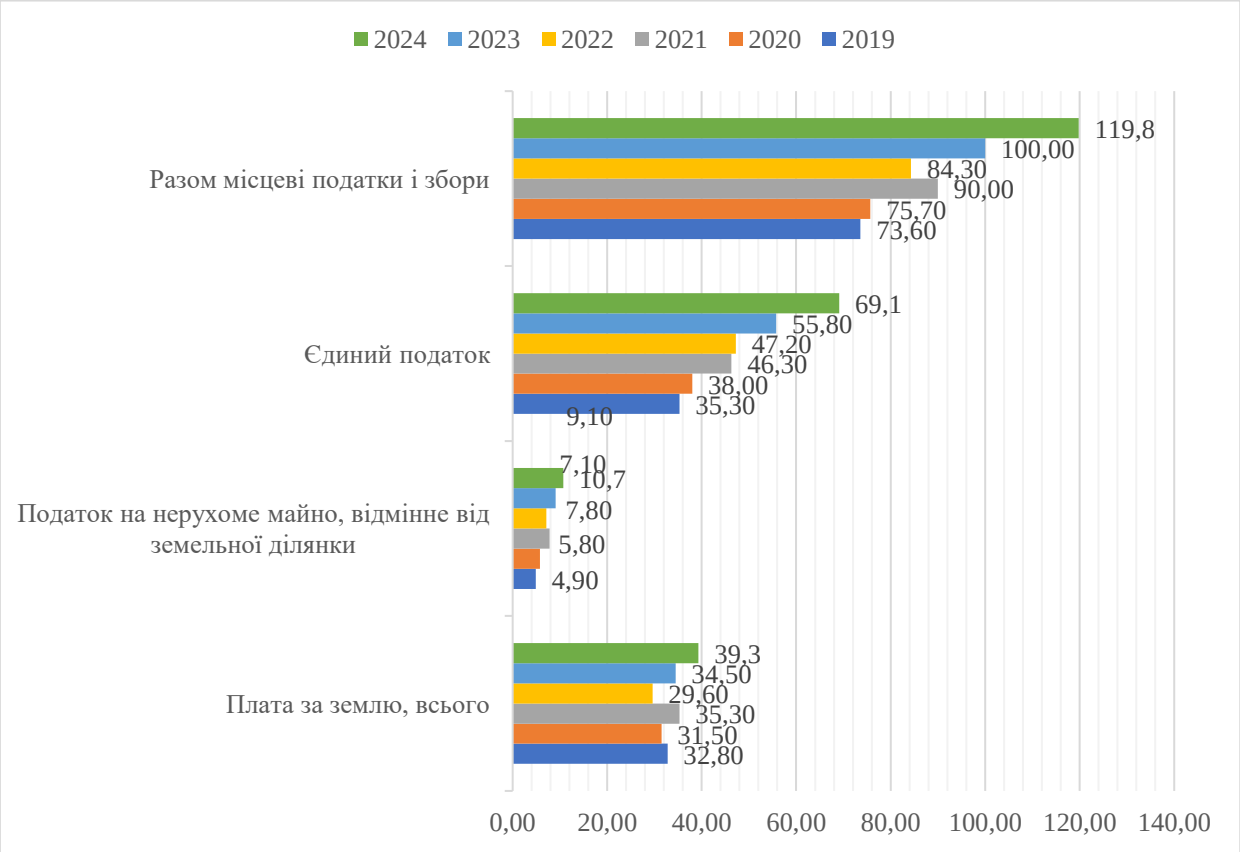

Рис.2.3. Динаміка показників надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів України впродовж 2019-2024 років, млн.грн

Джерело: [42;43]

У 2023 році надходження від транспортного податку зросли на 57,0 тис. грн - з 103,5 тис. грн у 2022 році до 160,5 тис. грн. Це може свідчити про збільшення кількості транспортних засобів, що підлягають оподаткуванню, або ж про підвищення податкових ставок у цій сфері.

Єдиний податок, який є одним із ключових джерел доходів місцевих бюджетів, також продемонстрував зростання: у 2023 році він зріс на 8 579,3 тис. грн, з 47 226,1 тис. грн у 2022 році до 55 805,4 тис. грн. Це може бути результатом зростання кількості суб'єктів малого підприємництва або ефективнішого адміністрування податку, а також підвищення підприємницької активності.

Надходження від збору за паркування транспортних засобів зросли на 49,6 тис. грн - з 101,8 тис. грн у 2022 році до 151,4 тис. грн у 2023 році. Це, ймовірно, пов'язано з розширенням мережі паркувальних майданчиків або збільшенням тарифів за паркування.

Також відзначено зростання туристичного збору на 36,2 тис. грн - з 186,4 тис. грн у 2022 році до 222,6 тис. грн у 2023 році, що може свідчити про поступове відновлення туристичної діяльності після попередніх кризових періодів, таких як пандемія чи військові дії.

Загальний обсяг надходжень від місцевих податків і зборів у 2023 році досяг 100 008,8 тис. грн, що є найвищим показником за весь досліджуваний період (2019–2023 рр.). У порівнянні з 2022 роком, коли сума становила 84 305,1 тис. грн, приріст склав 15 703,7 тис. грн [42;43].

У цілому, у 2023 році спостерігається стійка позитивна динаміка за ключовими видами місцевих податків, зокрема за єдиним податком, податком на нерухоме майно та орендною платою за землю. Водночас дещо знизилася частка місцевих податків у структурі загальних доходів місцевих бюджетів, що може свідчити про зростання ролі інших джерел фінансування, зокрема трансфертів. Загальна картина свідчить про фінансову стабільність і поступове зростання бюджетної спроможності громад, попри складні економічні обставини [43].

Таблиця 2.4.

Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні за 2019–2024 рр.

Рік	Місцеві податки та збори, млн грн	Ланцюговий приріст (абсолютний, млн грн)	Ланцюговий приріст (відносний, %)	Базисний приріст (абсолютний, млн грн)	Базисний приріст (відносний, %)
2019	73 575	12 549	20,56	12 549	20,56
2020	75 686	2 111	2,87	14 660	24,02
2021	89 897	14 211	18,78	28 871	47,31
2022	84 305	–5 592	–6,22	23 279	38,15
2023	100 009	15 704	18,63	38 983	63,88
2024	119814	19805	19,8	46239	62,85

У 2019 році обсяг місцевих податків і зборів досяг 73 575 млн грн, що на 12 549 млн грн (або 20,56%) більше порівняно з 2018 роком. Така динаміка є позитивною ознакою, що свідчить про помітне зростання податкових надходжень. Аналогічний показник базисного приросту (12 549 млн грн або 20,56%) вказує на стабільний поступ у розвитку місцевої податкової системи. У 2020 році зафіксовано незначне збільшення надходжень - на 2 111 млн грн, що відповідає приросту на 2,87%. Це свідчить про уповільнення темпів зростання, ймовірно зумовлене економічними викликами, спричиненими пандемією COVID-19 [42] (Рис. 2.4).

У 2021 році податкові надходження демонструють істотне зростання - на 14 211 млн грн (18,78%), що стало найбільшим приростом за останні роки. Це може свідчити про економічне відновлення та підвищення рівня податкової дисципліни. Базисне зростання у 2021 році склало 28 871 млн грн (47,31%), що також підтверджує поступове та стабільне зміцнення податкової системи. Натомість у 2022 році спостерігається зменшення надходжень - на 5 592 млн грн (–6,22%) у порівнянні з попереднім роком. Це скорочення, ймовірно, зумовлене економічними труднощами, викликаними війною та іншими негативними чинниками, що вплинули на фінансову спроможність платників податків. Водночас, у базисному порівнянні з 2018 роком зростання залишилось позитивним - 23 279 млн грн (38,15%) [42;43].

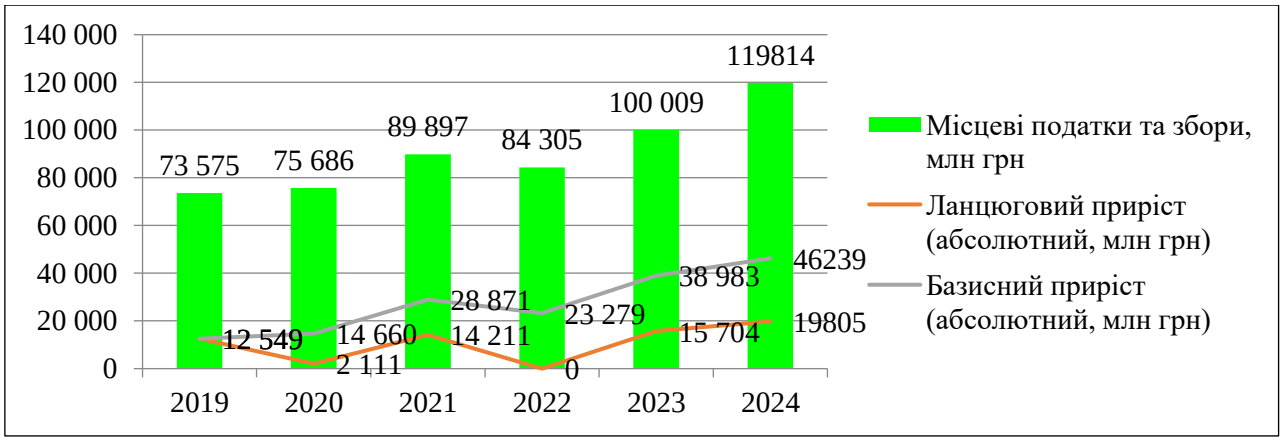

Рис.2.4. Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні за 2019–2024 рр.

Джерело: [42;43]

У 2023 році відбулося відновлення темпів зростання податкових надходжень: вони збільшилися на 15 704 млн грн (18,63%). Це свідчить про помітне покращення фінансового стану місцевих бюджетів після складного періоду, зумовленого економічними потрясіннями, пов'язаними з війною. Базисний приріст склав 38 983 млн грн (63,88%), що вказує на суттєве покращення економічної ситуації у порівнянні з 2022 роком [43].

Узагальнюючи, динаміка надходжень до місцевих бюджетів у 2019–2023 роках характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями. Після активного зростання у 2019–2021 роках, у 2022 році спостерігався спад, викликаний зовнішніми економічними чинниками. Проте вже у 2023 році було зафіксовано відновлення, що свідчить про адаптацію місцевих бюджетів до нових умов функціонування [36].

Загалом, динаміка надходжень місцевих податків і зборів демонструє поступове та стабільне зростання, що вказує на підвищення економічної активності в регіонах та ефективність реалізації фіскальної політики на місцях [43].

Водночас слід звернути увагу на зміну структури надходжень: у деяких випадках спостерігається перегляд часток окремих податків у складі загального доходу місцевих бюджетів. Це може бути наслідком адаптації до нових економічних умов (Рис. 2.5).

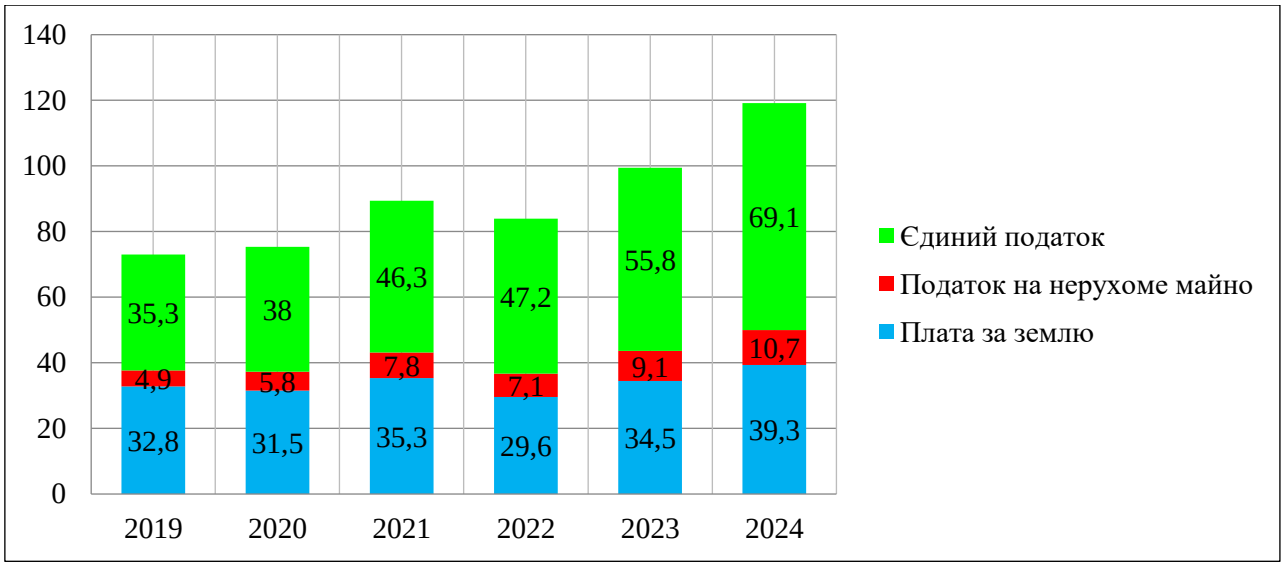

Рис.2.5. Структура місцевих податків і зборів у місцевих бюджетах України 2019-2024 рр.

Джерело: [36]

Місцеві податки і збори відіграють важливу роль як одне з основних джерел сталого фінансування місцевих бюджетів, а їхня структура та динаміка безпосередньо впливають на розвиток територіальних громад[44;45;46]. Забезпечення фінансової стабільності на місцевому рівні залежить, передусім, від ефективного адміністрування податків, удосконалення податкової політики та раціонального управління бюджетними ресурсами. Реалізація цих заходів сприяє сталому економічному зростанню і посиленню фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

2.2. Адміністрування місцевих податків в Україні

Адміністрування та збір місцевих податків становлять важливу складову фінансової системи України, оскільки вони напряму впливають на наповнення місцевих бюджетів і забезпечують фінансування регіональних проєктів та програм. Цей процес охоплює організацію, контроль за справлянням податків, дотримання вимог податкового законодавства, а також аналіз і моніторинг бюджетних надходжень. Від рівня ефективності податкового адміністрування

залежить динаміка економічного розвитку та рівень соціальної стабільності в країні.

Податкове адміністрування розглядається як сукупність взаємопов'язаних управлінських дій, процедур і функцій прикладного характеру, що виконуються органами виконавчої влади в рамках безперервного циклу реалізації податкової політики держави. Його головною метою є забезпечення своєчасного та повного надходження податкових платежів до бюджетів різних рівнів, включаючи як державний, так і місцеві бюджети [47, с. 212].

У сучасних умовах, що характеризуються складними економічними викликами, особливо після початку повномасштабної війни у 2022 році, суттєво зросли вимоги до системи місцевого оподаткування та механізмів його адміністрування. Війна створила серйозні труднощі для управління місцевими фінансами, що вимагає оперативного перегляду підходів до збору податків, підвищення ефективності контролю та забезпечення стабільності фінансових потоків на місцях.

Економічна нестабільність, спричинена війною, призвела до значного зменшення доходів підприємств, що негативно позначилося на платоспроможності як юридичних, так і фізичних осіб. Окрім цього, масове переміщення населення, скорочення споживчого попиту та зростання соціальних потреб суттєво вплинули на функціонування системи збору податків. Ці обставини зумовлюють необхідність оперативної адаптації місцевих органів влади до нових економічних реалій [35, с. 217].

В умовах зростаючої економічної нестабільності особливого значення набуває ефективне та прозоре адміністрування місцевих податків. Оскільки надходження до місцевих бюджетів залежать від коливань економічної ситуації, забезпечення справедливості, доступності та ефективності податкового процесу є стратегічно важливим для стабільності та подальшого розвитку територіальних громад. Однією з ключових умов досягнення цього є вдосконалення нормативно-правової бази, яка в умовах воєнного стану має створювати передумови для

збільшення доходів громад при одночасному зменшенні податкового навантаження на бізнес і населення. Система збору місцевих податків повинна бути гнучкою та адаптивною до нових викликів, що вимагає модернізації існуючих механізмів і впровадження інноваційних підходів у податкове адміністрування.

Надання органам місцевого самоврядування ширших повноважень у сфері адміністрування місцевих податків і зборів може значно посилити фінансову спроможність місцевих бюджетів. Реформа, яка стартувала у 2015 році, стала першим важливим кроком у цьому напрямі. До її впровадження частка місцевих податків і зборів у загальному обсязі бюджетних надходжень становила лише 1,3%, тоді як після реформи цей показник зріс до 30%. У 2020 році Міністерство розвитку громад та територій України ініціювало подальші кроки з фінансової децентралізації, серед яких - розширення повноважень органів місцевої влади щодо управління податками.

Місцеві податки і збори відіграють важливу роль у фінансуванні громад. У деяких країнах їх частка у доходах місцевих бюджетів досягає 60–70%, тоді як в Україні вона становить близько 15%, а у загальних податкових надходженнях - близько 23%. Основу надходжень складають майнові податки та єдиний податок, які разом формують понад 90% усіх місцевих податків і зборів. Водночас, такі платежі як туристичний збір чи збір за паркування транспортних засобів наразі мають мінімальний вплив на доходи громад та не є значними з точки зору загального фіскального ефекту [39].

Метою розробленого законопроєкту є надання органам місцевого самоврядування реальних повноважень у сфері адміністрування місцевих податків і зборів для підвищення рівня їх сплати, зміцнення платіжної дисципліни та ефективного використання ресурсів на місцевому рівні [35, с. 217–218]. Законопроєкт передбачає, що такі функції виконуватимуться на підставі відповідного рішення місцевої ради - сільської, селищної або міської. У разі його ухвалення, до функціональних обов’язків місцевих органів влади входитимуть: доступ до офіційних податкових баз, ідентифікація платників, облік об’єктів

оподаткування, контроль за своєчасністю сплати, а також виявлення неоподаткованих об’єктів та їх реєстрація.

Запропоновані зміни також передбачають внесення відповідних доповнень до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема, надання місцевим радам виключних повноважень у сфері адміністрування податків і зборів, а також закріплення за виконавчими органами обов’язку здійснювати відповідні функції у встановленому порядку [35, с. 219] (Табл. 2.5).

Аналіз надходжень місцевих податків і зборів за 2022–2024 роки в умовах оновленої системи адміністрування свідчить про нерівномірну ефективність та наявність певних труднощів, з якими стикаються органи місцевого самоврядування під час реалізації своїх фіскальних повноважень. У 2022 році рівень виконання плану з місцевих податків становив 104,2%, що демонструє успішне досягнення запланованих показників. Однак у наступні роки фіксується зниження ефективності збору окремих податків, що вказує на потребу в подальшому вдосконаленні адміністрування [40].

У 2022 році надходження від податку на нерухоме майно перевищили планові показники на 8,8%, що свідчить про стабільну позитивну динаміку цього джерела доходів. Проте вже у 2023 році зафіксовано суттєве скорочення рівня виконання плану - до 91,4%. Це може бути наслідком загального економічного спаду, спричиненого воєнними діями, що негативно вплинуло на активність ринку нерухомості та знизило вартість об'єктів оподаткування. Прогноз на 2024 рік передбачає певне покращення, проте очікується, що рівень 2022 року досягнуто не буде.

Плата за землю у 2022 році була виконана на рівні 101,4%, однак у 2023 році спостерігається різке падіння - до 85,7%. Така динаміка, ймовірно, обумовлена інфляцією, економічними втратами та зниженням платоспроможності як бізнесу, так і громадян. Зменшення надходжень на 5,9 млрд грн у 2023 році стало серйозним викликом для місцевих бюджетів, оскільки цей податок залишається одним з основних джерел доходу. Очікується, що у 2024 році відбудеться незначне відновлення, однак рівень 2022 року, ймовірно, не буде досягнуто.

Таблиця 2.5.

Динаміка обсягів та рівень виконання місцевих податків та зборів в Україні за 2022-2024рр., млн грн[48]

	2021			2022			2023			2024		
	План	**Факт**	**% викон.**	**План**	**Факт**	**% викон.**	**План**	**Факт**	**% викон.**	**План**	**Факт**	**% викон.**
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	7 187,59	7 820,75	108,8%	7 788,37	7 118,90	91,4%	8599	9 140,0	106,3	7 221,17	10676,8	147,9
Плата за землю (земельний податок та орендна плата)	34 789,44	35 263,32	101,4%	34 493,83	29 568,43	85,7%	30326,2	34 528,9	113,9	29 923,38	39334,7	131,5
Транспортний податок	184,96	158,36	85,6%	118,27	103,45	87,5%	122,5	160,5	131,0	80,88	219,7	271,6
Збір за місця для паркування	115,90	127,03	109,6%	140,06	101,78	72,7%	145,6	151,4	104,0	140,90	174,1	123,6
Туристичний збір	165,79	243,97	147,2%	205,95	186,43	90,5%	206	222,6	108,1	187,60	273,1	145,6
Єдиний податок	44 431,32	46 282,39	104,2%	48 977,05	47 226,06	96,4%	52711,2	55 805,4	105,9	46 372,02	69129	149,1
Разом	86 875,0	89 895,82	104,2%	91 723,53	84 305,05	96,4%	94392	100 008,8	106,0	83 925,95	119814,3	142,8

Транспортний податок продовжує демонструвати зниження планових показників: у 2022 році рівень виконання склав 85,6%, а в 2023 році - 87,5%. Така тенденція може бути пов'язана з зменшенням кількості зареєстрованих транспортних засобів на тлі воєнного стану, економічної нестабільності та падіння споживчого попиту. Прогноз на 2024 рік не передбачає суттєвих змін, і рівень надходжень, ймовірно, залишиться низьким.

Натомість у 2022 році туристичний збір продемонстрував істотне перевиконання плану-147,2%, що пов'язано з частковим відновленням туристичного руху після обмежень COVID-19 [40] (Рис. 2.6).

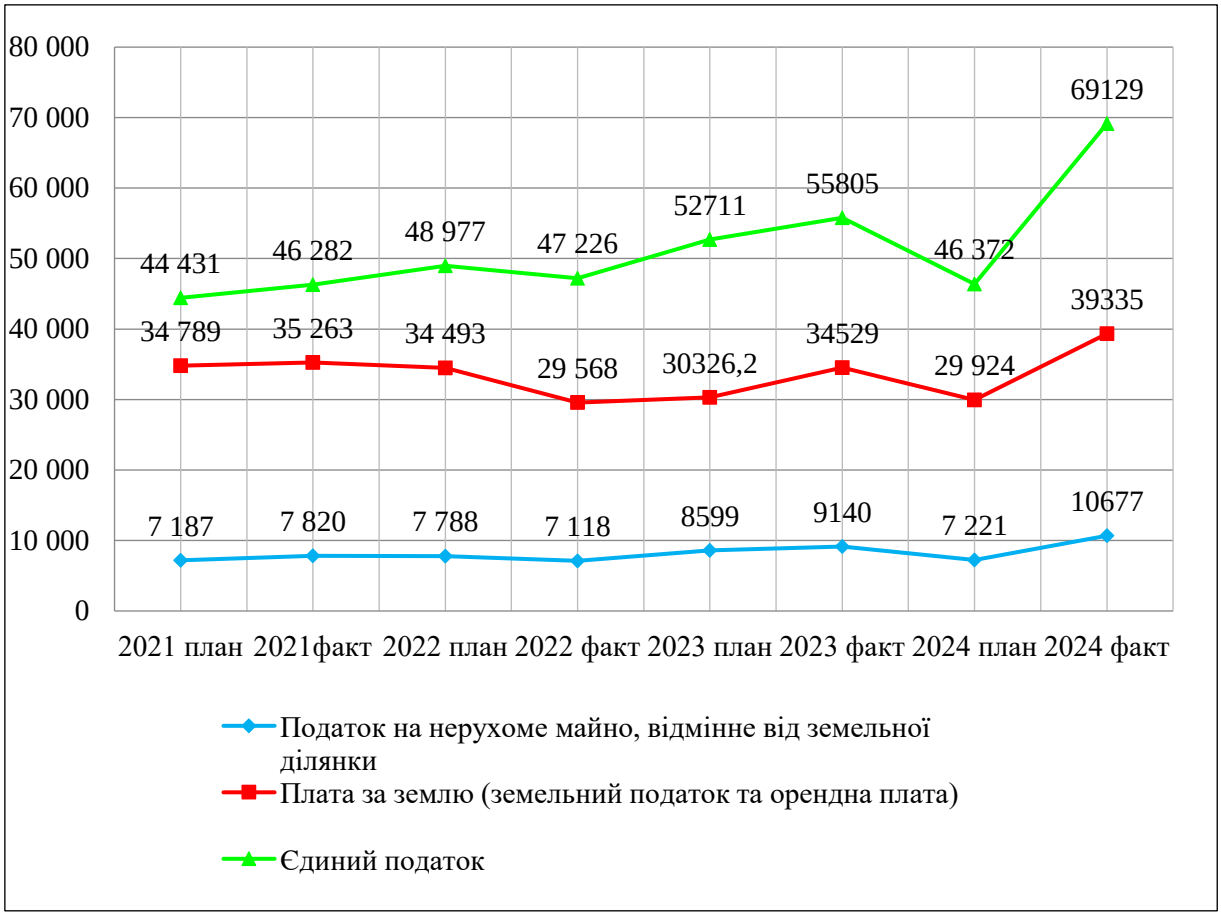

Рис.2.6. Динаміка обсягу та рівня виконання місцевих податків та зборів в Україні за 2022-2024рр., млн грн. [40]

У 2022 році надходження від єдиного податку перевищили планові показники на 4,2%, що свідчить про позитивну тенденцію у цьому сегменті місцевих доходів. Проте вже у 2023 році рівень виконання знизився до 96,4%, що може бути зумовлено фінансовими труднощами, з якими стикається малий

бізнес, а також загальним зниженням ділової активності на тлі війни та інфляційних процесів. Очікується, що у 2024 році показники залишатимуться відносно стабільними, хоча зростання буде помірним.

Загалом аналіз динаміки виконання місцевих податків і зборів в Україні за 2022–2024 роки свідчить про зниження ефективності податкових надходжень у складних економічних умовах. Це потребує впровадження нових механізмів адміністрування, зокрема посилення контролю за дотриманням платіжної дисципліни, а також підтримки місцевого бізнесу з метою збереження податкової бази (Табл. 2.6) [36].

Таблиця 2.6.

Динаміка результативності контрольно-перевірочної роботи податкових органів в Україні за 2019-2023 рр. (на місцевих рівнях)

№ з/п	Показник	2019	2020	2021	2022	2023
1.	**Донараховано, всього (млн. грн.)**	6720,0	6692,4	5479,3	8519,9	14911,3
1.1.	Основний платіж	3719,1	3319,3	2669,5	4545,5	8518,4
1.2.	Частка в структурі донарахувань, %	55,3	49,6	48,7	53,4	57,1
1.3.	Штрафні санкції	2897,5	3224,6	2696,5	3496,3	5854,6
1.4.	Частка в структурі донарахувань, %	43,1	48,2	49,2	41,0	39,3
1.5.	Пеня	103,4	148,5	113,4	478,1	538,2
1.6.	Частка в структурі донарахувань, %	1,6	2,2	2,1	5,6	3,6
2.	**Результати роботи щодо зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування з податку на прибуток**					
2.1.	Кількість підприємств, на яких за результатами перевірок зменшено від'ємне значення об'єкта оподаткування, одиниць	4421	2827	1804	1112	1685
2.2.	Сума зменшеного від'ємного значення об'єкта оподаткування з податку на прибуток, млн. грн.	4346,4	2595,1	2703,8	2033,8	7609,9
2.3.	Кількість підприємств, які внаслідок зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування стали прибутковими, одиниць	1206	1074	871	533	973
2.4.	Сума нарахованого податку на прибуток, млн. грн.	24,7	47,7	37,4	36,4	66,9
3.	**Зменшено відшкодування з державного бюджету заявлених сум за ПДВ, млн. грн.**	1780,7	2273,5	5849,6	6694,7	7382,3

Джерело: [36]

У 2023 році зафіксовано суттєве зростання обсягу донарахованих сум, які досягли 14 911,3 млн грн - це майже вдвічі більше, ніж у 2019 році (6 720 млн грн). Основну частку донарахувань традиційно складає основний платіж, обсяг якого у 2023 році зріс до 8 518,4 млн грн, що становить 57,1% усіх донарахувань. Це свідчить про акцент на базових податках. Водночас частка штрафних санкцій і пені в загальній структурі донарахувань зменшилась: у 2023 році вона становила 39,3% та 3,6% відповідно [36].

Нарахування податку на прибуток у 2023 році склали 66,9 млн грн, що є помітним приростом порівняно з 2022 роком (36,4 млн грн). Це може бути наслідком зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування, що дозволило 973 підприємствам перейти до категорії прибуткових. Крім того, зменшення обсягу відшкодування заявлених сум ПДВ з державного бюджету у 2023 році - до 7 382,3 млн грн проти 6 694,7 млн грн у 2022 році - свідчить про посилення контролю за податковими зобов'язаннями та зниження обсягів необґрунтованих компенсацій [42].

Варто зазначити, що з 2015 року в Україні триває реформа децентралізації, спрямована на підвищення ефективності місцевого управління. Однією з її ключових цілей є зміцнення фінансової самостійності громад, зокрема через розширення джерел доходів, серед яких важливу роль відіграють місцеві податки та збори. Якщо на початку реформи їх частка в загальних надходженнях складала лише 1,3%, то після впровадження ключових змін цей показник зріс до 30%. У 2020 році Міністерство розвитку громад і територій України запропонувало нові кроки фінансової децентралізації, які передбачають розширення повноважень місцевої влади у сфері податкового адміністрування.

Місцеві податки та збори відіграють ключову роль у забезпеченні фінансування територіальних громад, зокрема для розвитку інфраструктури, надання соціальних послуг та реалізації важливих програм. У ряді країн частка місцевих податків у доходах місцевих бюджетів сягає 60–70%. В Україні цей показник суттєво нижчий - близько 15%, що свідчить про значний

нереалізований потенціал у цій сфері. Основу доходів складають майнові податки та єдиний податок, які разом формують понад 90% усіх надходжень від місцевих податків і зборів. Інші джерела - зокрема, туристичний збір та збір за паркування - наразі не мають значного фіскального значення, однак у майбутньому можуть перетворитися на вагомі інструменти наповнення місцевих бюджетів [42].

Згідно з даними таблиці 2.5, аналіз виконання плану надходжень від місцевих податків і зборів у 2022–2024 роках свідчить про наявність викликів у системі адміністрування. Так, у 2022 році загальний рівень виконання плану становив 104,2%, що свідчило про високий рівень ефективності. Однак у 2023 році відбулося зниження показників, зокрема щодо податку на нерухоме майно та плати за землю. Причинами цього стали ускладнення економічної ситуації, пов'язані з війною, інфляційними процесами та падінням ділової активності [36].

Попри загальну нестабільність, спостерігаються і позитивні тенденції. Наприклад, єдиний податок у 2022 році був перевиконаний на 4,2%, що свідчить про часткове відновлення малого бізнесу. Проте в 2023 році його виконання знизилося до 96,4%, що може бути результатом посилення економічного тиску на підприємців [36].

Значне зростання обсягу донарахованих сум у 2023 році - до 14 911,3 млн грн - свідчить про активізацію податкового контролю та збільшення кількості перевірок. Основу цих донарахувань становлять штрафні санкції, що вказує на необхідність посилення моніторингу та покращення податкової дисципліни на місцевому рівні [39].

У 2024 році загальна сума донарахованих грошових зобов'язань становила 123 765,2 млн грн (у 2023 році – 45 940,8 млн грн), найбільша складова

(72 відс.) у загальній сумі донарахованих грошових зобов'язань – донарахування за результатами документальних планових перевірок.

Донарахування за видами податків / зборів / інших платежів:

податок на прибуток – 12 466,0 млн грн;

ПДВ – 18 071,8 млн грн;

акцизний податок – 623,7 млн грн;

екологічний податок – 733,6 млн грн;

рентна плата – 51,9 млн грн;

податок на майно – 311,2 млн грн;

єдиний податок – 30,0 млн грн;

інші платежі – 82 336,7 млн грн;

пеня за порушення розрахунків у сфері ЗЕД – 8 960,1 млн грн (винесено ППР, за якими термін сплати настав);

пеня за порушення податкового законодавства– 180,2 млн гривень.(рис.2.7)

Рис. 2.7 Види нарахувань податків, зборів, платежів у 2024 р., млн.грн

Про підвищення ефективності заходів податкового контролю підрозділів податкового аудиту у 2024 році у порівнянні з контрольно-перевірочною роботою 2023 року свідчить збільшення узгоджених донарахованих сум.

Сума узгоджених донарахувань зросла на 245 відс. і становила 39 422,3 млн грн донарахованих грошових зобов'язань (у 2023 році – 11 414,5 млн грн), із них:

39 098,5 млн грн – узгоджено та пред'явлено до сплати;

323,8 млн грн – скасовано штрафних (фінансових) санкцій (штрафів), нарахованих на суму податкового зобов'язання, яке було сплачено платником податків протягом 30 календарних днів (Закон № 3219-IX).

Зростання узгоджених та пред'явлених до сплати донарахувань відбулося за документальними заходами контролю. Сума донарахованих грошових зобов'язань становила 38 314,6 млн грн (у 2023 році 10 403,1 млн гривень). [49 , с.32]

У контексті фінансової децентралізації надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень щодо адміністрування податків є логічним і стратегічно виправданим кроком. Це дозволить громадам ефективніше управляти своїми фінансами, підвищити рівень добровільної сплати податків, зробити процес оподаткування більш прозорим і справедливим. Разом із тим, актуальними залишаються виклики, пов'язані з війною, інфляцією та падінням платоспроможності населення, що потребує відповідного перегляду податкової політики й адаптації механізмів адміністрування.

Адміністрування місцевих податків є важливою складовою фінансової системи України. Завдяки цим надходженням громади мають можливість забезпечувати стале економічне зростання, розвиток соціальної інфраструктури та інвестиційну привабливість територій. Водночас існують і структурні бар'єри - законодавчі прогалини, низька податкова обізнаність громадян та технічна недосконалість систем збору. Подолання цих проблем шляхом впровадження електронних сервісів, реформи податкової звітності та оновлення правової бази здатне суттєво підвищити ефективність функціонування податкової системи, що, в свою чергу, сприятиме економічному зміцненню місцевих громад і держави загалом.

2.3. Проблемні аспекти місцевого оподаткування в Україні

Місцеві податки є важливим елементом фінансової системи країни, оскільки забезпечують стабільне фінансування для розвитку регіонів і громад. Вони слугують основним джерелом наповнення місцевих бюджетів, що дозволяє фінансувати інфраструктурні проєкти, соціальні ініціативи, освітні та медичні програми, а також стимулювати місцеве підприємництво й економічну активність на рівні територіальних громад. Проте ефективність системи місцевого оподаткування в Україні залишається обмеженою через низку проблем, які ускладнюють її функціонування і знижують фіскальний потенціал.

Однією з ключових проблем є недосконаліть нормативно-правової бази, що регулює сферу місцевих податків і зборів. Часті зміни податкового законодавства, зокрема без достатнього перехідного періоду для адаптації, створюють правову невизначеність і додаткові труднощі як для платників податків, так і для органів місцевого самоврядування. Це призводить до помилок у застосуванні норм, підвищує адміністративне навантаження та спричиняє ризики порушень податкової дисципліни [50, с. 162].

Ще однією суттєвою проблемою є нерівномірний розподіл податкових надходжень між регіонами. Економічний потенціал областей України суттєво відрізняється, що зумовлює значну диспропорцію у спроможності громад генерувати власні доходи. Місцеві бюджети часто залежать від рівня економічної активності на відповідній території, що, у випадку депресивних регіонів, призводить до хронічного недофінансування та уповільнення розвитку [51, с. 402].

Системним недоліком залишається і обмежений перелік місцевих податків і зборів, який не дозволяє повною мірою враховувати специфіку соціально-економічного розвитку окремих територій. Це звужує інструментарій органів місцевого самоврядування у сфері податкової політики та не сприяє досягненню фінансової самодостатності громад. На відміну від

загальнодержавних трансфертів, саме місцеві податки формують базу власних доходів, від яких безпосередньо залежить автономність та ефективність управління на місцях.

Окрему загрозу становить низький рівень обізнаності платників податків, як населення, так і бізнесу, щодо механізмів місцевого оподаткування. Недостатній рівень податкової культури спричиняє випадки несвоєчасної або неповної сплати, маніпуляцій із податковими зобов'язаннями, а іноді й ухилення від сплати податків. Це знижує довіру до податкової системи, підсилює тіньові економічні процеси та ускладнює ефективне адміністрування [52, с. 154–155].

Серйозні технічні та кадрові обмеження також негативно впливають на ефективність збору податків. Багато громад не мають достатньої матеріально-технічної бази, сучасного програмного забезпечення або підготовлених фахівців для якісного податкового адміністрування. Це веде до зниження ефективності контролю за своєчасною сплатою податків, погіршення обслуговування платників і втрати довіри до місцевої влади [50, с. 163].

Варто також згадати проблему неефективного застосування ставок і пільг. Часто органи місцевого самоврядування, намагаючись підтримати бізнес чи соціально вразливі групи, запроваджують податкові пільги або встановлюють занижені ставки. Хоча такі кроки можуть мати короткостроковий соціальний ефект, у довгостроковій перспективі вони призводять до недоотримання коштів для реалізації стратегічно важливих проєктів. Невиправдані або диспропорційні пільги також можуть викривлювати конкуренцію та створювати неефективну податкову політику на місцевому рівні.

У контексті глобалізації та поступової інтеграції України до міжнародних економічних і фінансових структур, місцеве оподаткування набуває нових викликів, пов'язаних із необхідністю гармонізації з міжнародними стандартами. Це вимагає всебічного реформування національної податкової системи, адаптації механізмів адміністрування до

кращих світових практик, а також розширення цифрових інструментів у сфері податкового менеджменту. Водночас важливою передумовою успішних трансформацій залишається підвищення фінансової грамотності населення і бізнесу, формування культури добровільної сплати податків та зміцнення довіри до органів влади. Отже, удосконалення системи місцевого оподаткування має стати пріоритетом не лише на національному, а й на місцевому рівні. Це є запорукою не тільки ефективного функціонування фінансової системи держави, а й сталого розвитку територіальних громад, соціальної стабільності та економічного зростання України загалом.

Проте, попри наявність теоретичних засад і законодавчої підтримки, система місцевого оподаткування в Україні стикається з низкою серйозних проблем і обмежень, які знижують її ефективність та здатність забезпечити належне фінансування потреб місцевих громад.

Невідповідність правового регулювання сучасним вимогам [52, с. 156]. Однією з ключових проблем є недосконаліть правової бази, яка не завжди відповідає сучасним потребам розвитку територіальних громад. Часті зміни у законодавстві створюють труднощі в його застосуванні, ускладнюють адміністрування податків та породжують невизначеність у діяльності як платників податків, так і органів місцевого самоврядування.

Нерівномірний розподіл податкових надходжень. Місцеві бюджети значною мірою залежать від економічної активності на відповідних територіях. У результаті економічно розвинені регіони отримують суттєві податкові надходження, що дозволяє їм фінансувати інфраструктуру та соціальні послуги на вищому рівні. Водночас сільські райони та депресивні регіони мають обмежені ресурси, що спричиняє дисбаланси у фінансуванні місцевих проєктів і знижує якість життя населення. Крім того, централізоване визначення ставок податків зменшує гнучкість адаптації до місцевих умов [52, с. 156–157].

Проблеми адміністрування місцевих податків. Нестача фінансових та кадрових ресурсів у місцевих органах влади

перешкоджає ефективному адмініструванню податків. Відсутність єдиного електронного реєстру платників, а також часті законодавчі зміни ускладнюють контроль за сплатою податків і ведення обліку. Це призводить до помилок, порушень і конфліктів між платниками та податковими органами [50, с. 165].

Низький рівень правової обізнаності платників податків. Багато громадян та підприємців не володіють достатньою інформацією щодо механізмів місцевого оподаткування, податкових зобов'язань та наявних пільг. Це спричиняє часті порушення, неефективне використання пільг і зниження рівня податкової дисципліни. Однією з головних причин цієї ситуації є слабка інформаційна кампанія з боку органів місцевого самоврядування [52, с. 159].

Проблеми визначення ставок і надання пільг. Хоча місцеві ради мають формальні повноваження щодо встановлення ставок, на практиці їхні дії обмежуються державними регламентаціями та політичними чинниками. Унаслідок цього ставки можуть не відповідати економічній ситуації в регіоні. Крім того, надання пільг без належного економічного обґрунтування часто призводить до значних втрат бюджету та перешкоджає реалізації місцевих програм розвитку [50, с. 166–167].

Тіньова економіка та ухилення від сплати податків. Високий рівень тіньової економіки - одна з найгостріших проблем місцевого оподаткування. Уникнення податкових зобов'язань знижує надходження до місцевих бюджетів, сприяє поширенню нелегальної економічної діяльності, послаблює довіру до органів влади та дестабілізує економічне середовище на місцевому рівні.

Однією з основних проблем місцевого оподаткування є недостатні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері адміністрування податків. Місцеві органи влади мають обмежений доступ до необхідної інформації для ефективного збору податків, а також часто не володіють достатніми ресурсами для належного контролю за їх справлянням. Значна частина місцевих бюджетів залежить від централізованих трансфертів, що

обмежує фінансову автономію громад та їх здатність оперативно реагувати на зміни в економічній ситуації.

Серйозною проблемою залишається нерівномірний розподіл податкових надходжень між різними територіальними громадами. У великих містах, таких як Київ, фіксується зростання доходів за рахунок податку на прибуток, зокрема від банківських установ, що дозволяє таким громадам демонструвати високі фінансові показники. Натомість менші громади не мають доступу до аналогічних джерел надходжень, що створює нерівність у фінансуванні публічних послуг та інфраструктурного розвитку.
Крім того, спостерігається невідповідність між рівнем розподілу фінансових ресурсів і реальними потребами громад, що особливо проявилося під час кризи, спричиненої повномасштабним вторгненням росії в Україну. У 2022 році зниження податкових надходжень призвело до суттєвих фінансових труднощів для багатьох громад [50, с. 170].

Адміністрування податків ускладнюється також відсутністю чіткої стратегії розширення повноважень місцевого самоврядування. Одним із можливих шляхів вирішення проблеми є надання громадам ширших повноважень, що дозволить більш ефективно збирати податки, контролювати їх надходження та адаптувати податкову політику до змін економічного середовища. Однак реалізація цього кроку потребує підвищення професійного рівня кадрів, удосконалення інформаційного забезпечення та створення дієвих механізмів контролю за виконанням податкових зобов’язань [52, с. 160–161].

Отже, місцеве оподаткування - важливий інструмент фінансової самостійності та розвитку територіальних громад. Проте, попри його потенціал, існують суттєві обмеження, які ускладнюють ефективне функціонування системи місцевих податків і зборів в Україні. Однією з ключових проблем залишається обмеженість повноважень місцевих органів у сфері адміністрування, що обумовлено браком інформаційних ресурсів і недостатніми інституційними можливостями.
Попри позитивні зрушення внаслідок реформи децентралізації, більшість

громад ще не мають достатнього рівня фінансової та адміністративної автономії для забезпечення стабільних бюджетних надходжень.

Успішна реалізація заходів щодо покращення місцевих бюджетів потребує опори на міжнародний досвід, наукові розробки, а також підтримки з боку центральної влади та громадянського суспільства. Вирішення зазначених проблем сприятиме зростанню економічної самостійності регіонів, що є важливим елементом побудови демократичної та ринкової держави [53, с. 4].

Таким чином, для подолання існуючих викликів у сфері місцевого оподаткування необхідно: розширити повноваження органів місцевого самоврядування; удосконалити механізми адміністрування податків; забезпечити рівні умови для розвитку всіх громад незалежно від їхніх ресурсних можливостей.

Успішна реформа місцевого оподаткування дозволить стабілізувати фінанси на місцях, підвищити ефективність управління, покращити якість життя населення та забезпечити сталий розвиток територій.

РОЗДІЛ 3.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливість його застосування в Україні

На сьогодні місцеві податки та збори в Україні є важливим інструментом фіскального регулювання та вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів. Прийняття Податкового кодексу України, а також численні зміни в системі податкових і митних органів суттєво вплинули на розвиток місцевого оподаткування. Внаслідок цих змін відбулася реорганізація структури доходів місцевих бюджетів, що включала, зокрема, скасування низки місцевих податків і зборів - таких як комунальний податок, ринковий збір, збір за видачу дозволів на розміщення об'єктів торгівлі тощо. Ці платежі раніше становили значну частину місцевих надходжень.

Скасування окремих податків супроводжувалося запровадженням нових джерел доходів, серед яких: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, збір за місця для паркування транспортних засобів, єдиний податок, туристичний збір.

Проте, незважаючи на позитивні зрушення, сучасна система місцевих податків і зборів в Україні залишається недосконалою і не повною мірою відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. Серед основних проблем слід відзначити те, що податкове законодавство не завжди враховує реальні можливості платників, унаслідок чого місцеві податки втрачають стимулюючу функцію. Це, своєю чергою, порушує такі бюджетні принципи, як єдність, достовірність, публічність, повнота та наочність.

Таким чином, існуюча система місцевого оподаткування потребує подальшого реформування та гармонізації з міжнародними стандартами й підходами до розвитку місцевого самоврядування.

У глобальному контексті роль місцевих податків у фінансуванні органів місцевого самоврядування є надзвичайно важливою, про що свідчить практика розвинених країн.[54] Зокрема, частка місцевих податків у структурі доходів місцевих бюджетів становить:

- у Франції - 40%,
- у Данії - 52%,
- у Німеччині - 47%,
- у Японії - 34%,
- у Швейцарії - 45%,
- в Іспанії - 33%,
- у Великобританії - 37%,
- у Фінляндії - 33%,
- у Норвегії - 42%,
- у США - 60%,
- в Австрії - 73% [54].Таблиця 3.1

Крім того, у більшості країн діє широка номенклатура місцевих податків. Наприклад:

у Франції - понад 40 місцевих податків,

у Німеччині - 55,

в Італії - близько 60,

у Бельгії - близько 100.

Натомість у колишніх соціалістичних країнах, зокрема в Україні, питома вага власних доходів у вигляді місцевих податків і зборів залишається низькою, що значно обмежує фінансову автономію органів місцевого самоврядування та їхню здатність до самостійного розвитку.

У країнах із розвиненою економікою місцеві податки та збори поділяються на кілька основних категорій:

Власні місцеві податки - це податки, що запроваджуються органами місцевого самоврядування і діють виключно в межах конкретної громади. До них належать як прямі (наприклад, податок на нерухомість, земельний

податок, податок на дохід фізичних осіб), так і непрямі податки (зокрема, місцеві акцизи).

Таблиця 3.1

Місцеві податки в Україні та країнах ЄС

Критерій	Україна	Країни ЄС (усереднено/приклади)
Частка місцевих податків у доходах місцевих бюджетів	~15–20% (залежно від року, громади, типу податків)	30–70% (Франція - 40%, Німеччина - 47%, Австрія - 73%, США - 60%)
Кількість місцевих податків	5 основних податків і зборів (податок на нерухомість, єдиний податок, тощо)	Франція - 40+, Німеччина - 55, Італія - ~60, Бельгія - ~100
Фіскальна автономія місцевих органів влади	Обмежена (централізований підхід, залежність від трансфертів)	Висока автономія у встановленні ставок, бази оподаткування, пільг
Стимулююча функція місцевих податків	Слабо виражена, не завжди враховує платоспроможність населення	Сильна стимулююча функція - адаптація до місцевих умов і потреб
Можливість самостійного встановлення ставок	Є, але в межах, жорстко визначених центральною владою	Як правило, в межах широких повноважень місцевих рад
Адміністрування податків	Централізоване (Державна податкова служба України)	Часто - місцеві податкові органи або спільні муніципальні структури
Відповідність Європейській хартії місцевого самоврядування	Частково відповідає, є прогалини у децентралізації доходів	Відповідає повністю -забезпечена автономія у фінансових питаннях
Основні проблеми	Низький рівень децентралізації доходів, обмежені повноваження, нерівність	Високе податкове навантаження, необхідність узгодження з національними фіскальними цілями

Надбавки до загальнодержавних податків та відрахування від них - включають частину державних податків, яка перераховується до місцевих бюджетів, або додаткові місцеві надбавки до загальнонаціональних податків, що слугують джерелом доходів місцевих громад.

Платежі за місцеві послуги - це збори, які справляються за користування послугами, наданими органами місцевого самоврядування, зокрема: постачання води, електроенергії, газу, послуг зв'язку, водовідведення тощо.

Екологічні податки - встановлюються для стимулювання екологічно безпечної поведінки та зменшення шкоди довкіллю. Ці податки демонструють екологічну політику місцевої влади.

Місцеві податки та збори застосовуються на різних рівнях місцевого управління, однак їх види та способи використання можуть відрізнятися залежно від законодавства тієї чи іншої країни або регіону. Наприклад, у США вони встановлюються на рівні штатів, у Швейцарії - кантонами й громадами, у Франції - комунами, департаментами та регіонами.[55]

Важливою характеристикою місцевого оподаткування в більшості економічно розвинених країн є його регресивний характер - частка податкових платежів у загальному доході зменшується зі зростанням доходів платника. [56] Тобто, особи з нижчими доходами сплачують більшу частку своїх доходів у вигляді податків порівняно з більш забезпеченими платниками. Водночас у деяких країнах застосовуються прогресивні ставки місцевих податків, коли частка оподаткування зростає відповідно до рівня доходу. Такий підхід характерний, зокрема, для США, Норвегії, Франції, Іспанії, Канади та Швеції, особливо в контексті податків на особисте майно.

На сьогодні в європейських країнах сформувалися ключові принципи функціонування системи місцевого оподаткування. Основними з них є:

Справедливий розподіл податкового навантаження - передбачає оподаткування громадян відповідно до їхньої платоспроможності, тобто з урахуванням рівня доходів.

Прозорість податкової системи - означає, що податкове навантаження має бути зрозумілим як для фізичних, так і для юридичних осіб, які є платниками податків.

Фіскальна автономія місцевої влади - включає право органів місцевого самоврядування самостійно встановлювати або змінювати ставки податків з урахуванням потреб конкретної громади.

Еластичність податкової політики - здатність місцевих органів адаптувати рівень податкових надходжень до змін у витратах або інших економічних умовах.

Соціальна орієнтованість - система місцевого оподаткування має підтримувати вразливі соціальні групи, зменшуючи нерівність і не погіршуючи їхнє матеріальне становище.

Показовим прикладом реалізації цих принципів є система місцевого оподаткування у Франції. Тут податки становлять суттєве джерело фінансування місцевих бюджетів і забезпечення муніципальних послуг. Це зумовлено історичними особливостями формування політичної та фінансової системи країни.

У Франції діє чіткий розподіл податкових надходжень між центральним і місцевими рівнями влади. При цьому дотримуються принципів самофінансування та бездефіцитності місцевих бюджетів, що змушує громади покладатися переважно на власні доходи для фінансування видатків.

Серед основних джерел надходжень до місцевих бюджетів Франції виділяють чотири основні податки: земельний податок на незабудовані ділянки; земельний податок на забудовані ділянки; професійний податок (який сплачують підприємства); податок на житло.

Ці податки забезпечують стабільну фінансову базу для муніципалітетів. Водночас передбачені пільги для окремих категорій платників. Наприклад, від сплати земельного податку звільнені державні установи та фізичні особи, які досягли 75-річного віку або отримують соціальну допомогу (зокрема допомогу по інвалідності чи виплати з громадських фондів).

Податкова система Іспанії функціонує на трьох рівнях: федеральному, регіональному та місцевому. Регіональні податки варіюються залежно від автономного співтовариства, проте до найпоширеніших серед них належать

податок на власність, податок на спадщину, податок на гру «Бінго» та гральну діяльність, а також податок на водопостачання. Водночас понад 12% доходів регіональних бюджетів забезпечуються саме за рахунок майнових податків, таких як податки на власність і спадщину. Завдяки децентралізованій структурі управління регіональні органи влади мають можливість самостійно встановлювати ставки й правила для зазначених податків. Згідно із Законом Іспанії «Про місцеві фінанси», органи місцевого самоврядування мають право стягувати п’ять основних податків: на нерухоме майно, на комерційну діяльність (бізнес), на транспортні засоби, на будівництво, а також податок на приріст вартості міської землі.

Система оподаткування в Німеччині також має трирівневу структуру - федеральну, земельну (штатну) та муніципальну - і є однією з найскладніших у Європі. Німеччина вирізняється високим рівнем соціальної рівності, що підтримується через прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб, де розмір податку зростає разом із доходом платника. Землі мають право встановлювати власні регіональні податки, і серед них ключове місце посідає податок на нерухомість, який стягується органами місцевого самоврядування. Поземельний податок у Німеччині є одним із головних джерел фінансування місцевих бюджетів і охоплює земельні ділянки як у сільському та лісовому господарствах, так і в межах населених пунктів. Його розмір залежить від місця розташування ділянки, її площі та оціночної вартості. Податкова політика країни в цілому спрямована на досягнення економічного балансу, підтримку соціальних програм та забезпечення рівних можливостей для фізичних і юридичних осіб.

Податкова система Італії вирізняється складністю та багаторівневою структурою, в якій місцеві органи влади володіють обмеженими, але важливими повноваженнями щодо запровадження і регулювання місцевих податків. Хоча муніципалітети мають право встановлювати ставки податків, ці повноваження регулюються центральними обмеженнями, що визначають граничні ставки. Це запобігає встановленню надмірно високих податкових

навантажень, які могли б негативно впливати на підприємницьку активність або інвестиційну привабливість регіону. На місцевому рівні в Італії справляються такі податки, як податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухомість, податок на рекламу та інші муніципальні збори.

У Швеції податкова система передбачає високий рівень політичної та фінансової автономії для муніципалітетів, що закріплено в Конституції. Місцеві бюджети формуються переважно за рахунок податків і зборів, ставки яких можуть встановлюватися самостійно муніципальними органами з урахуванням потреб населення. Водночас центральний уряд формує загальнонаціональні стандарти надання суспільних послуг, забезпечуючи рівномірний доступ до соціальних благ по всій країні. Такий підхід дозволяє поєднати муніципальну самостійність із забезпеченням соціальної справедливості, високої якості життя та рівних можливостей для всіх громадян.

У Канаді податкова політика базується на принципі фіскального федералізму, який передбачає розподіл податкових повноважень між федеральним урядом і провінціями. Провінції мають широку автономію у визначенні ставок податків і формуванні власної соціальної політики, що дозволяє враховувати регіональні особливості та потреби. Водночас федеральний уряд забезпечує реалізацію загальнодержавних програм і встановлює стандарти обслуговування, сприяючи єдності країни та високому рівню соціального захисту населення. Така система дозволяє поєднувати ефективне самоуправління на місцях із централізованим забезпеченням рівних умов для всіх канадців.

Варто підкреслити, що більшість країн світу активно використовують податок на нерухоме майно як важливе джерело доходів місцевих бюджетів. Наприклад, у Великій Британії цей податок має ключове значення для фінансування місцевих органів влади та забезпечує необхідні ресурси для надання місцевих послуг, формуючи близько 100% доходів місцевих бюджетів. Аналіз досвіду місцевого оподаткування в різних країнах світу

свідчить про високий рівень автономії муніципалітетів у впровадженні та регулюванні місцевих податків. Такі країни, як Франція, Іспанія, Німеччина, Швеція та інші, надають місцевим органам влади значні повноваження щодо встановлення податків, визначення ставок та методів їх стягнення з урахуванням конкретних потреб і обставин територій.

Натомість в Україні місцеві органи самоврядування мають обмежену автономію у сфері місцевого оподаткування, а більшість податків та зборів регулюється центральною владою. Враховуючи позитивний досвід розвинених країн, важливо впровадити в Україні різноманітні та гнучкі фіскальні інструменти, що дозволять місцевим органам влади адаптувати податкову політику до потреб та особливостей своїх територій, сприяючи більш ефективному функціонуванню системи місцевих фінансів.

Не менш важливо враховувати особливості проведення адміністративних та бюджетних реформ, зокрема здатність системи місцевих податків і зборів враховувати економічний потенціал, ресурси та потреби різних територіальних громад. Це дозволить підвищити рівень задоволення потреб населення і забезпечить сталий розвиток територій.

Також слід забезпечити баланс між автономією місцевих громад і загальнодержавними цілями. Територіальні громади мають володіти достатньою свободою у прийнятті рішень щодо місцевого оподаткування, однак ці рішення повинні бути узгоджені з національною стратегією, що сприятиме гармонійному розвитку та стабільності системи місцевих фінансів.

Отже, запровадження різноманітних видів місцевих податків і зборів на основі зарубіжного досвіду може значно посилити фінансову самодостатність українських територіальних громад та сприяти їх сталому розвитку. Вивчення і впровадження найкращих практик країн з розвинутою економікою є ключовим кроком для створення ефективної і стійкої системи місцевих фінансів в Україні.

3.2. Напрями підвищення ефективності функціонування місцевого оподаткування в Україні

Перспективи вдосконалення правового регулювання є ключовим чинником розвитку держави, адже ефективне забезпечення діяльності органів влади, бізнесу та захисту прав громадян безпосередньо впливає на стабільність і процвітання країни. В умовах стрімких економічних, політичних і соціальних змін, що вимагають постійної адаптації законодавства, питання реформування правової системи набуває особливої ваги. Необхідність оновлення правового поля зумовлена динамікою у різних сферах життя - економічній, соціальній, екологічній, політичній, а також процесами інтеграції України в європейське та світове правове співтовариство. У цьому контексті система правового регулювання має бути гнучкою, пристосованою до нових викликів і спрямованою на ефективне вирішення завдань державних органів, бізнесу й громадян. Українське правове регулювання потребує суттєвих змін, що забезпечать не лише дотримання законів, а й створення сприятливих умов для сталого розвитку суспільства. Особливу увагу слід приділяти розвитку механізмів, які гарантують стабільність, захист прав громадян, покращення інвестиційного клімату та оптимізацію роботи органів державної влади і місцевого самоврядування.

Процес удосконалення правового регулювання передбачає перегляд чинного законодавства та адаптацію нових норм до сучасних викликів, а також забезпечення ефективного застосування законів і гармонізацію національних стандартів із міжнародними зобов’язаннями. [57] Врахування цих аспектів сприятиме не лише покращенню правової системи, а й загальному розвитку країни в умовах глобалізації та інтеграції у світове правове середовище.

У Національній стратегії доходів до 2030 року наголошується, що адміністрування податків, які є основними джерелами доходів місцевих бюджетів, повністю належить податковим органам, що обмежує можливості

місцевого самоврядування впливати на формування власних фінансів, зокрема через удосконалення адміністрування податків. Серед проблем адміністрування місцевих податків - недостатня інформованість про майнові об’єкти через відсутність їх у державних реєстрах, які є базою для нарахування податку на нерухоме майно та плати за землю, а також висока вартість і не завжди ефективність адміністрування. Часто податкові органи виконують цю функцію за залишковим принципом, що негативно впливає на результати наповнення бюджетів.

Збільшення доходів місцевих бюджетів можливе через покращення наповнення інформаційних баз даними про об’єкти оподаткування і розширення повноважень місцевих органів влади щодо адміністрування податків і зборів. Важливо створити скоординовану систему, яка дозволить місцевому самоврядуванню ефективно здійснювати адміністрування податків, не порушуючи цілісність загального податкового процесу, а також мінімізувати бюрократичні бар’єри для платників податків, особливо якщо адміністрування різних податків здійснюють різні контролюючі органи.

Отже, необхідно врегулювати повноваження органів місцевого самоврядування та синхронізувати їх дії з фіскальними органами, що створить ефективну систему адміністрування податків, підвищить надходження до місцевих бюджетів і зміцнить економічну спроможність громад.[58] У цьому напрямі розроблено кілька законопроєктів, зокрема ініційований Міністерством фінансів України про внесення змін до Податкового кодексу та інших законів, який має на меті надати місцевим органам влади додаткові повноваження з адміністрування місцевих податків і зборів, сприяючи підвищенню їх сплати, покращенню платіжної дисципліни та ефективнішому використанню наданих їм повноважень.

Ключові положення законопроєкту передбачають, що адміністрування місцевих податків та зборів здійснюється за рішенням сільської, селищної чи міської ради. Органи місцевого самоврядування отримують право використовувати податкову інформацію з різних джерел, проводити

ідентифікацію платників податків, забезпечувати ведення обліку платників і об’єктів оподаткування, а також своєчасно виявляти об’єкти, з яких не сплачуються місцеві податки. До компетенції місцевих рад пропонується включити адміністрування місцевих податків і зборів, а виконавчим органам надати відповідні повноваження. Водночас норма щодо організації ідентифікації платників податків викликає потребу в додатковому обговоренні, оскільки це складний процес, який вимагає спеціальних технологій і кваліфікованих фахівців, а також існує питання про розбалансованість системи, адже не всі громади можуть приймати рішення щодо адміністрування податків. Крім того, важливо доопрацювати норму щодо ведення обліку платників і об’єктів оподаткування, оскільки облік має бути комплексним і охоплювати всі види обов’язкових платежів, а не лише місцеві податки. Враховуючи ці обставини, законопроєкт потребує значного доопрацювання, узгодження з органами місцевого самоврядування та забезпечення цілісності системи адміністрування податків. Наразі цей проєкт ще не подано до Верховної Ради України. Щодо іншого проєкту, поданого наприкінці 2022 року, який пропонує внести зміни до Податкового кодексу України з метою вдосконалення системи оподаткування місцевих податків і зборів, він передбачає використання оціночної вартості нерухомості як бази для визначення податку на нерухоме майно замість нинішньої загальної площі об’єкта. Проте існують ризики, що така система може сприяти корупційним діям при оцінці вартості нерухомості, а також ускладнює прогнозування впливу змін на місцеві бюджети через відсутність необхідних даних. Тому для ефективної реалізації цієї ініціативи необхідно розробити чіткий механізм оцінки нерухомого майна та провести фінансово-економічні розрахунки, щоб оцінити наслідки для бюджетів і платників податків. Загалом законодавчі ініціативи, спрямовані на вдосконалення адміністрування місцевих податків і зборів, мають на меті підвищення ефективності управління фінансами на місцевому рівні та залучення органів місцевого самоврядування до цього процесу. Проєкт закону про адміністрування місцевих податків пропонує

низку суттєвих змін, серед яких - надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень і відповідальності за адміністрування податків, що має сприяти покращенню платіжної дисципліни. Водночас залишаються аспекти, які потребують додаткового обговорення та вдосконалення, зокрема питання ідентифікації платників податків, ведення обліку та забезпечення цілісності системи адміністрування обов'язкових платежів. Запропоновані зміни щодо використання оціночної вартості нерухомого майна можуть викликати занепокоєння через потенційні корупційні ризики. В цілому законодавчі зміни є важливими для розвитку місцевого самоврядування та підвищення фінансової дисципліни, проте вони вимагають ретельного опрацювання з урахуванням усіх можливих наслідків для місцевих бюджетів і платників податків.

Реформування місцевих податків є важливою складовою загальної податкової реформи, спрямованої на забезпечення фінансової стабільності та сприяння економічному розвитку на рівні місцевих громад. Проблеми, пов'язані з недостатністю місцевих бюджетів, низькою ефективністю адміністрування податків та нераціональним використанням місцевих фінансових ресурсів, залишаються актуальними для багатьох країн світу, зокрема й України. У цьому контексті вивчення світового досвіду реформування місцевих податків набуває особливої важливості, оскільки дозволяє зрозуміти механізми підвищення ефективності місцевого оподаткування та посилення фінансової автономії органів місцевої влади. Водночас узгодження відносин між державами і формування дієвих форм міжнародної взаємодії сприяють відкритості та прозорості в сфері економічного співробітництва, що є важливою складовою процесу глобальної інтеграції, яка базується на відповідних принципах і інституційних механізмах розвитку. У більшості розвинутих країн система місцевих податків проходила численні етапи реформування, що забезпечило більшу гнучкість фінансування місцевих органів влади та підвищення якості послуг, які вони надають. При цьому кожна держава вибирає оптимальний шлях розвитку податкової

системи з урахуванням власних економічних, політичних та соціальних особливостей. Наприклад, у країнах Європейського Союзу та Північної Америки місцеві органи влади мають значну фінансову автономію, що дозволяє їм адаптувати податкову політику під конкретні потреби місцевих громад. [59] Натомість у країнах, що розвиваються, процес реформування місцевих податків часто є складовою більш широких структурних змін, спрямованих на децентралізацію влади та посилення фінансової самостійності регіонів. [60] В умовах децентралізаційної реформи Україна прагне інтегрувати найкращі світові практики у свою систему місцевого оподаткування. Зокрема, активно обговорюються питання надання місцевим органам влади більшого контролю над місцевими податками, удосконалення механізмів їх адміністрування та боротьби з податковими порушеннями. Однак у контексті економічної нестабільності та тиску централізованої податкової системи процес адаптації світового досвіду до національного законодавства є складним і вимагає ретельного аналізу з урахуванням специфіки українських реалій.

Одним із ключових елементів системи місцевого оподаткування вважають податок на майно, який може забезпечити значний обсяг надходжень до бюджетів різних рівнів. У багатьох країнах цей податок становить від 1% до 3% загальних податкових надходжень, а у власних надходженнях місцевих бюджетів коливається від 10% до 87%. Проте в Україні механізм оподаткування майна не лише не забезпечує суттєвих фіскальних надходжень до місцевих бюджетів, а й у багатьох випадках не відповідає критеріям соціальної справедливості. Особливу увагу варто приділити податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Законодавство визначає базу оподаткування, застосовуючи універсальний підхід щодо встановлення частини нерухомості, яка не підлягає оподаткуванню: для квартир - 60 м², для будинків - 120 м², для інших типів нерухомості - 180 м², незалежно від категорії платника чи його фінансового стану. Хоча надання пільг з податку на нерухоме майно відповідає практикам

інших розвинених країн, в Україні існує дискусія щодо універсального підходу до пільг, оскільки він не враховує соціальної справедливості через ігнорування фінансового стану платника. Крім того, хоча законодавчі норми передбачають відсутність пільг для власників нерухомості, яка використовується для отримання прибутку, на практиці їхнє застосування ускладнене через неефективність деклараційної системи. Для вдосконалення системи пільг з податку на нерухоме майно необхідно забезпечити об'єктивність і прозорість процесу надання пільг, розглянути можливість диференціації пільг залежно від призначення нерухомості - для приватного проживання, комерційної діяльності чи громадських потреб, а також залучати громадськість до прийняття рішень з метою максимального врахування інтересів громади. Крім того, важливо передбачити пільги для власників нерухомості, які інвестують у її розвиток або реконструкцію, стимулюючи таким чином економічний розвиток і покращення житлових умов.

У контексті економічної та фінансової нестабільності в Україні питання ефективного оподаткування плати за землю набуває особливої актуальності. Земельний податок, маючи потенціал стати вагомим джерелом надходжень до місцевих бюджетів, залишається недостатньо реалізованим інструментом як з фіскальної, так і з регуляторної точки зору. Удосконалення системи справляння плати за землю вимагає комплексного перегляду її складових, зокрема, розміру податкових ставок, порядку надання пільг та забезпечення повноти обліку земельних ділянок.

Окрему увагу слід звернути на чинні норми Податкового кодексу України щодо пільг. Наразі система надання звільнень від земельного податку ґрунтується на категоріальному принципі - права на пільги визначаються належністю до певної соціальної групи, а не фактичним матеріальним станом. Водночас, площа земель, яка звільняється від оподаткування, є обмеженою, наприклад: до 2 га для ведення особистого селянського господарства або до 0,25 га для будівництва житлових будинків. Такий підхід знижує ефективність самого інструменту пільг і створює ситуацію, коли частина громадян, які не

потребують податкових переваг, фактично уникає сплати податку, тоді як інші платники несуть додатковий фіскальний тягар. Це не лише призводить до зменшення доходів бюджетів, але й суперечить принципам податкової справедливості.

Суттєвою проблемою залишається також неефективний облік земель. Хоча вважається, що земельне оподаткування важко уникнути, оскільки земля - це фізично ідентифікований актив, на практиці облік залежить від наявності належної кадастрової документації. Через незавершеність інвентаризації та відсутність у багатьох власників і користувачів оформлених прав на землю, значна частина потенційних платників не включена до податкової бази. У результаті місцеві бюджети втрачають вагомі надходження, а принцип загальності оподаткування - порушується.

Щодо податкових ставок, законодавство України надає органам місцевого самоврядування право самостійно встановлювати розміри плати за землю в межах, визначених Податковим кодексом. Наприклад, для лісових земель ставка не може перевищувати 0,1% від нормативної грошової оцінки, а для ділянок у постійному користуванні суб’єктів господарювання (за винятком державної і комунальної власності) - не більше 12%. Однак на практиці більшість громад встановлюють ставки значно нижчі за максимально дозволені, що зменшує фіскальний ефект і обмежує можливості для розвитку інфраструктури та послуг на місцевому рівні.

Для підвищення ефективності справляння плати за землю доцільно: [57]

- перейти до потребо-орієнтованого підходу у наданні пільг, враховуючи матеріальний стан платників;
- завершити інвентаризацію земель та забезпечити 100% кадастровий облік усіх ділянок;
- встановити прозорі критерії формування ставок на рівні громад з орієнтацією на справедливий розподіл податкового навантаження;

- стимулювати громади до перегляду чинних ставок, наближаючи їх до економічно обґрунтованого рівня.

Упровадження цих заходів сприятиме зміцненню фінансової основи місцевого самоврядування, підвищить податкову дисципліну та сприятиме більш справедливому розподілу податкового навантаження в суспільстві.

У розрізі плати за землю окремий вплив на економічний стан населення має регулювання розміру орендної плати, що безпосередньо впливає на рівень їхніх доходів. На практиці орендна плата за земельні ділянки у багатьох випадках перевищує мінімально допустимі рівні, що, в свою чергу, сприяє зростанню доходів власників. Проте існують суттєві бар'єри для реалізації цього потенціалу: відсутність ефективних об'єднань власників землі, а також наявність локальних монополій орендарів, які обмежують можливість зростання ринкової вартості оренди для фізичних осіб.

Це особливо критично у випадку приватної власності, де орендні відносини часто формуються в умовах так званого «ринку покупця», що веде до недоотримання доходів власниками. У той час як оренда державної землі відбувається у більш конкурентному та прозорому середовищі, власники паїв опиняються в менш вигідному становищі. У зв'язку з цим, доцільним є підвищення орендної плати за використання земельних часток (паїв) до рівня щонайменше 7%. Це рішення не матиме значного впливу на державні землі, але сприятиме захисту інтересів дрібних землевласників і посиленню їхньої економічної безпеки.

Загалом, аналіз чинної системи плати за землю в Україні засвідчує її обмежену ефективність. Незважаючи на значний фіскальний потенціал, вона не виконує повною мірою функцію справедливого перерозподілу доходів серед населення. Основними напрямами її удосконалення мають стати:

- перехід до оподаткування на основі ринкової вартості земельних ділянок;
- завершення повної інвентаризації земель та приведення кадастрових даних у відповідність до реального стану;

- оптимізація системи пільг, орієнтована на матеріальний стан платника, а не лише на соціальні категорії;
- поступове підвищення ставок земельного податку до економічно обґрунтованого рівня.

В умовах децентралізації нагальною є потреба у реформуванні системи місцевих податків та зборів, із тим щоб вони стали головним джерелом наповнення місцевих бюджетів - як це спостерігається у більшості розвинених демократичних країн.

Для вдосконалення системи місцевого оподаткування варто зосередитись на наступних пріоритетах:

- Забезпечення стабільної фінансово-економічної основи місцевого самоврядування.
- Удосконалення нормативно-правової бази у сфері справляння місцевих податків і зборів.
- Оптимізація податкового навантаження, з урахуванням регіональних особливостей і балансу між центром і місцевими громадами.
- Підвищення фіскальної ефективності обов'язкових платежів, шляхом покращення адміністрування, перегляду податкових пільг та зменшення рівня ухилення від сплати податків.
- Розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо встановлення, змін та адміністрування місцевих податків і зборів.
- Запровадження єдиних стандартів для окремих видів місцевих податків, що мають стратегічне значення для фінансування місцевих потреб.
- Регулярний перегляд податкових ставок відповідно до соціально-економічних умов кожного регіону.

Окрім цього, важливим кроком є визначення довгострокової стратегії оптимізації місцевого оподаткування, з урахуванням регіональних переваг, демографічної структури та економічного потенціалу територій. Концепція

такого реформування повинна орієнтуватись на забезпечення ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування та податковими органами, підвищення прозорості бюджетного процесу та максимізацію фіскального ефекту.

Необхідно також враховувати принципи, визначені Європейською хартією місцевого самоврядування, зокрема автономність, прозорість, участь громади та фінансову незалежність.

Реалізація запропонованих заходів дозволить не лише зміцнити дохідну частину місцевих бюджетів, але й забезпечити економічну стабільність регіонів, підвищити якість життя населення та розширити функціональні можливості громад в умовах децентралізованої моделі управління.

Дослідження світового досвіду реформування місцевих податків дає змогу визначити ключові чинники, які сприяють успішному розвитку податкової системи на місцевому рівні. Аналіз практик інших країн допомагає виявити оптимальні шляхи реформування місцевого оподаткування в Україні з урахуванням її особливостей, економічних реалій і соціальних потреб, що сприятиме не лише підвищенню фінансової автономії органів місцевого самоврядування, а й сталому розвитку громад та покращенню якості життя громадян. Впровадження міжнародного досвіду в реформуванні місцевих податків в Україні є важливим кроком для забезпечення фінансової автономії місцевих громад, підвищення ефективності адміністрування податкових надходжень і стимулювання регіонального розвитку. Перед Україною стоїть завдання збалансувати централізоване та місцеве фінансування, створити прозору й справедливу систему місцевих податків. Серед основних можливостей адаптації ключових елементів міжнародного досвіду в українських умовах варто відзначити важливість фіскальної децентралізації, що дає змогу місцевим органам влади самостійно розпоряджатися податковими надходженнями. В Україні вже розпочато реформи децентралізації, проте існує потенціал для розширення повноважень громад у встановленні ставок податків. Можливості імплементації міжнародного

досвіду є значними, однак вони потребують врахування національних особливостей і адаптації до місцевих умов. Фіскальна децентралізація, реформа податку на нерухомість, впровадження цифрових технологій та механізмів вирівнювання можуть стати основою для формування ефективної системи місцевих податків. Успішне здійснення цих реформ сприятиме підвищенню фінансової незалежності громад, зменшенню регіональних диспропорцій і посиленню економічної стабільності України.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведене дослідження місцевого оподаткування в Україні слід зробити наступні висновки:

1. Місцеве оподаткування є важливою складовою фінансової системи держави, оскільки забезпечує формування фінансових ресурсів для функціонування органів місцевого самоврядування та реалізації їхніх повноважень. Воно охоплює податки і збори, що встановлюються в межах чинного законодавства місцевими органами, і слугує основним інструментом забезпечення фінансової самостійності територіальних громад. Різноманітність наукових підходів до визначення сутності місцевого оподаткування дає підстави трактувати його як сукупність податків і зборів, які запроваджуються та адмініструються органами місцевого самоврядування з метою зміцнення фінансової автономії, реалізації соціальних, економічних і управлінських функцій. До місцевих податків в Україні належать податок на майно (включаючи податок на нерухомість, плату за землю, транспортний податок) та єдиний податок, які виконують низку функцій - фінансову, регуляторну, соціальну, контрольну та стимулюючу. Кожна з них сприяє ефективному використанню ресурсів, підтримці економічного розвитку, покращенню добробуту населення та забезпеченню стабільності на місцевому рівні.

2. Аналіз показав, що місцеве оподаткування відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової незалежності громад, дозволяючи їм фінансувати соціальні послуги, освітню та медичну інфраструктуру, а також місцеві програми розвитку. Відповідно до наведених даних, доходи територіальних громад зросли з 21,3 млрд грн у 2019 році до 285,1 млрд грн у 2023 році, що є результатом децентралізації та передачі більших повноважень громадам.

3. Нормативно-правова база місцевого оподаткування в Україні ґрунтується передусім на Податковому кодексі, який регулює порядок встановлення, адміністрування та сплати місцевих податків, однак актуальною

залишається проблема частих змін законодавства та його невідповідності сучасним економічним умовам. Стабільність і передбачуваність правового регулювання є необхідною умовою для зміцнення фінансової самостійності громад.

4. Найбільшу частку надходжень забезпечують податок на майно та єдиний податок - разом понад 90% усіх місцевих податків. Зростання обсягів надходжень зумовлене також покращенням адміністрування та проведенням реформ у податковій сфері, хоча стабільність цих надходжень залежить від економічної ситуації, змін законодавства та впровадження пільг. Інші джерела, такі як туристичний збір чи плата за паркування, ще не стали істотними складовими бюджетів, однак мають потенціал для розвитку.

5. Дослідження адміністративного механізму справляння податків в умовах децентралізації засвідчило, що передача органам місцевого самоврядування додаткових повноважень в адмініструванні є важливим кроком для покращення фіскальних результатів і підвищення ефективності управління фінансами. Однак реальні загрози, такі як війна та інфляція, можуть негативно впливати на спроможність платників податків виконувати свої обов’язки.

6. Проблеми місцевого оподаткування включають нестабільність законодавства, низьку ефективність адміністрування, слабку інформованість платників податків, а також обмежену автономію місцевих органів. Їхнє вирішення потребує удосконалення нормативної бази, модернізації адміністрування, покращення інформування громадян та розширення повноважень громад. Запропоновані напрями вдосконалення місцевого оподаткування включають стабілізацію законодавства, розширення фінансової автономії, впровадження електронних систем адміністрування, оптимізацію податкових пільг, посилення контролю за дотриманням податкових зобов’язань, формування податкової культури та підвищення поінформованості платників. Українська податкова система має адаптуватися до нових викликів, орієнтуючись на міжнародний досвід. Запозичення

позитивної практики, такої як розширення автономії місцевих органів, впровадження електронного адміністрування, проведення навчальних кампаній, а також гнучке регулювання податкових ставок залежно від потреб регіонів, може значно покращити стан місцевого оподаткування. Попри складнощі, пов’язані з централізованим регулюванням та економічною нестабільністю, реформування системи місцевих податків на основі світових підходів є важливим чинником фінансової незалежності громад та стимулювання сталого економічного розвитку України.

7. Зарубіжний досвід функціонування місцевого оподаткування свідчить про високий рівень самостійності муніципалітетів у запровадженні та визначенні механізмів справляння податків, що суттєво відрізняється від української практики, де повноваження органів місцевого самоврядування у цій сфері значно обмежені, а більшість місцевих податків та зборів регулюються на центральному рівні. Використання моделей розвинених країн з ефективною системою місцевого оподаткування може дати змогу зміцнити фінансову стійкість місцевих бюджетів, розширити їх дохідну базу, активізувати соціально-економічний розвиток територій та вдосконалити місцеву фіскальну політику. Натомість, чинна система місцевого оподаткування в Україні не здатна повною мірою забезпечити реалізацію цілей державної політики та задоволення потреб платників податків.

8. Проведений аналіз формування місцевих бюджетів за рахунок податків і зборів дав змогу виявити ключові проблеми, серед яких варто назвати недостатню автономію місцевих органів у питаннях податкового регулювання, низький рівень ефективності адміністрування, недосконаліть механізму надання пільг з податку на майно, відсутність прозорості в оподаткуванні, прогалини в законодавстві та неналежну якість оцінювання об’єктів оподаткування.

Для вирішення зазначених проблем необхідно посилити фінансову самостійність громад, удосконалити адміністрування податкових надходжень, створити чіткий і справедливий механізм надання пільг, а також запровадити

ефективну систему розподілу податкових доходів між рівнями влади. Для вдосконалення системи місцевого оподаткування варто зосередитись на наступних пріоритетах:

- Забезпечення стабільної фінансово-економічної основи місцевого самоврядування.
- Удосконалення нормативно-правової бази у сфері справляння місцевих податків і зборів.
- Оптимізація податкового навантаження, з урахуванням регіональних особливостей і балансу між центром і місцевими громадами.
- Підвищення фіскальної ефективності обов'язкових платежів, шляхом покращення адміністрування, перегляду податкових пільг та зменшення рівня ухилення від сплати податків.
- Розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо встановлення, змін та адміністрування місцевих податків і зборів.
- Запровадження єдиних стандартів для окремих видів місцевих податків, що мають стратегічне значення для фінансування місцевих потреб.
- Регулярний перегляд податкових ставок відповідно до соціально-економічних умов кожного регіону.

Застосування таких підходів дозволить не лише підвищити результативність функціонування місцевої податкової системи, а й забезпечить зростання доходів громад, що, у свою чергу, сприятиме їх соціально-економічному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачо Р. Й., Потокі Г. Ф., Иллар Е. Й. Оцінка податкоспроможності місцевих бюджетів в регіонах України в умовах децентралізації. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип. 16. Т. 1. С. 111–122.

2. Хатнюк Н. С. Актуальні питання запровадження нових місцевих податків та зборів: правовий аспект. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 185-193

3. Письменний В. В. Актуальні проблеми формування фінансової бази місцевого самоврядування // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: II Міжнар. наук.- практ. конференція молодих вчених. Тернопіль, 24–25 лютого 2021 р. Тернопіль: Економічна думка, 2021. Ч. 2. С. 155-158.

4. Крупка М. І., Замасло О. Т. Формування стратегії розвитку та перспективи адаптації податкової системи України до законодавства ЄС // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій: III Всеукр. міжвуз. наук.-практ. конференція, Вінниця 16-17 лютого 2016 р. Вінниця: Книга-Вега, 2016. Т. 1. С. 23–28.

5. Боровик П.М., Гузар Б.С., Лиса Н.В. Місцеві збори в Україні: особливості справляння та перспективи подальшого розвитку. Молодий вчений. 2019. № 12.

6. Думчиков М.О. Теоретичні засади історичного аспекту розвитку та формування системи місцевих податків та зборів. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та 95 безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21-22 травня 2015 р. / За ред.: А.М. Куліша, М.М. Бурбики, О.М. Рєзніка. Суми: СумДУ, 2015. С. 109-111.

7. Прокопенко О.О. О.М. Парубець, Є.М. Кулінченко Еволюція розвитку системи місцевого оподаткування в Україні. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*, 2021. № 3(52). С. 298-302.

8. Луніна І.О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України. Фінанси України. 2020. № 9. С. 14–19

9. О. Кириленко. Місцеві бюджети в економічній системі держави. – Рукопис. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2002. – 451 с.

10. Владимиров К. М. Місцеві фінанси [Текст] : навч. посібник / К. М. Владимиров, Н. І. Чуйко, О. Ф. Рогальський. Херсон : Олді-плюс, 2022. 352 с.

11. Петик Л. О., Бундз Н. Б., Кравчук А. С. Роль місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України. *Економічний вісник*. Серія «Фінанси, облік, оподаткування». 2021. № 8. С. 85–94

12. Маркова Л. Г., Хмельницька В. Б. Місцеві податки і збори як чинник формування доходів місцевих бюджетів. Вісник ДДФВ. Економічні науки. 2019. №1. С. 93-101.

13. Майстренко О. Податок на нерухоме майно як додаткове джерело наповнення місцевих бюджетів. Право України. 2019. №10. С. 118-124.

14. Вишневська Н. Бюджетна політика: регіональний аспект : [монографія] / Н. Вишневська. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2017. 244 с.

15. Іваненко В. О. Місце та роль місцевих податків у забезпеченні місцевого самоврядування. Фінанси України. 2022. №4. С. 32-34.

16. Ібатулліна А. В. Розвиток місцевого оподаткування в Україні. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». 2020. С. 34-41.

17. Нікітіна Л. О. Правові засади формування місцевих бюджетів: дис. … канд. юрид. наук. Ірпінь, 2014. 207 с.

18. Гетьман К. О. Правова природа фіскальної функції податку: дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2015. 191 с.

19. Лобачева І. Ф. Місцеві податки і збори: їх роль у формуванні місцевих бюджетів. Подільський вісник. 2021. №3(19). С. 18-24.

20. Шаповал В. О. Інститут місцевих податків та зборів в Україні: правові засади та тенденції розвитку. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. №3. С. 103-105.

21. Ставки місцевих податків та зборів. URL: https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/stavki-mistsevih-podatkiv-ta-zboriv/

22. Станкус Т. Місцеві податки і збори / Т. Станкус, Ю. Крот. Х. : Фактор, 2017. 80 с.

23. Дідур С. В., Глухова В. І., Водолазська О. І. Формування податкових доходів місцевого бюджету на основі кореляційно-регресійного аналізу. Інтернаука. Серія «Економічні науки». 2023. № 10. С. 148–152.

24. Найдьонов В., Махмудов О. Про реформування податкової системи. Економіка України. 2020. № 1. С. 78–83

25. Лаврів М. Б. Місцеві податки і збори як атрибут фінансової автономії органів місцевого самоврядування // Регіональна економіка. 2013. № 3. С. 197-207.

26. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Зі змінами та доповненнями від № 3878-IX від 18.07.2024.

27. Самусевич Я. В. Реформування податкової системи України в умовах податкової конкуренції: дис. … канд. Екон. наук: 08.00.08 / Самусевич Ярина Валентинівна; Укр. акад. банк. Справи. Суми, 2015. 323 с.

28. Сабадаш Н. О. Податкові повноваження органів місцевого самоврядування: нормативне закріплення та практика реалізації цих повноважень. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 68–73.

29. Податкова система: Навчальний посібник / [Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін.]; за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. Харків: Видавництво «Діса плюс», 2019. 402 с.

30. Податкова політика держави. Ще один великий компроміс / за заг. ред. К. І. Швабія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. 62 с.

31. Волохова І. С. Місцеві податки та збори в доходах місцевих бюджетів України: наслідки проведених реформ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Економіка і менеджмент. 2017. № 23(2). С. 50-53.

32. Письменний В. В. Місцеве оподаткування в умовах реформування податкової системи України : монографія Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2021. 196 с.

33. Василевська Г. Економічні засади теорії податкового адміністрування в Україні. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. 2008. Вип. 3. С. 76

34. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Економіка регіонів в умовах коронакризи: тенденції розвитку та їх вплив на податкові доходи місцевих бюджетів. Економіка України. 2021. № 5. С. 59–77

35. Дуб А. Р., Мединська Т. В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. Проблеми економіки. 2023. № 4. С. 214–221.

36. Виконання доходів місцевих бюджетів в Україні за 2023-2024 рр. URL: https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv

37. Саєнко О. Р., Конєва А. В. Податкові надходження як складник дохідної частини органів місцевого самоврядування. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2022. Вип. 1. С. 38–42.

38. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рікhttps://decentralization.ua/news/19387

39. Аналіз місцевих бюджетів в Україні за 2023 рік. URL : https://decentralization.ua/news/17747

40. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL : https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/

41. Сорока Р. С. Фіскальна роль місцевих податків і зборів у системі доходів місцевих бюджетів України. Соціально-правові студії. 2019. №2(4). С. 88- 95.

42. Динаміка податкових надходжень по областях за 2023 рік. URL : https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-oblastyah-za-2023-rik

43. Діагностика системи місцевого оподаткування України: аналітичні підсумки. URL : https://u-lead.org.ua/news/286

44. Боровик П. М., Гузар Б. С., Приблуда О. О. Роль місцевого оподаткування у формуванні дохідної бази локальних бюджетів. Ефективна економіка. 2019. №12. С. 48-53.

45. Західна О., Бундз Н. Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. Економічні науки. 2022. №12(112). С. 84-91.

46. Боровик П., Колотуха С., Бечко В. Проблеми адміністрування та напрями вдосконалення механізму справляння єдиного податку в Україні. Науково-практичний журнал «Бухгалтерський облік і аудит». 2017. № 2. С. 14.

47. Крисоватий А., Томнюк Т. Адміністрування податків в Україні: організація та напрями трансформації: монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2012. 212 с.

48. Відкритий бюджет URL : https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes

49. ЗВІТ про виконання Плану роботи Державної податкової служби України на 2024 рік https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html

50. Волохова М. П. Сучасний стан та напрями вдосконалення справляння місцевих податків і зборів України. Економічні інновації. 2023. Вип. 57. С. 162-171.

51. Регіональна фіскальна політика: теоретичні засади та практичні домінанти реалізації в Україні : монографія / за ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 402 с.

52. Лучка А. Актуальні проблеми забезпечення самостійності органів місцевого самоврядування в питаннях формування дохідної частини місцевих бюджетів. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і суспільних трансформацій : [монографія] / за ред. О. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ ; «Економічна думка», 2021. 375 с.

53. Шулюк Б.С. Проблеми виконання місцевих бюджетів України. 2017. №3. С 3-4.

54. Бондарук Т.Г. Зарубіжний досвід використання місцевих податків. Формування ринкових відносин в Україні. 2018. № 5(84). С. 42–26.

55. Сошка Н. В. Особливості реалізації податкової політики місцевих органів влади у зарубіжних країнах. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка.* 2019. №112. С. 52-55.

56. Блажевич В. Місцеві податки і збори: особливості, світовий та український досвід встановлення і справляння місцевих податків // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 1. С. 95–99.

57. Шалімов В. В. Напрямки підвищення ефективності системи місцевого оподаткування на Україні. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2019. №16(2). С. 294-299.

58. Osatiuk A., Riabtsev D., Vasylevska H., Kucher G., Dereza V. Financial Instruments and Their Role in Attracting Investments. *International Journal of Religion*. URL: https://ijor.co.uk/ijor/article/view/5435

59. Бондарук Т.Г. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливості його застосування в Україні. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2023. № 1. С. 56–66.

60. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку : моногр. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 460 с.